

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DEMOKRASİ TEŞVİKİ: TEMEL STRATEJİLER VE YAKLAŞIMLAR

Fulya AKGÜL DURAKÇAY*

Sedef EYLEMER**

Araştırma Makalesi***

Öz

Avrupa Birliği (AB), 1990'lerden beri demokrasi teşviki gündemine sahip bir uluslararası aktör olarak evrilmiştir. AB; demokrasi teşvikini genişleme ve komşuluk politikaları başta olmak üzere, üçüncü ülkelere Birlik normlarının, değerlerinin, kurallarının ve standartlarının aktarılması çerçevesinde ele almaktadır. Çalışmada Türkçe literatürde konuya ilişkin kavramsal ve kuramsal çalışma eksikliğinden hareket edilmektedir. Bir dış politika olgusu olarak demokrasi teşviki kavramının içeriği, araçları, yöntemleri ve yaklaşımları ile dış aktörlerin diğer devletlerin demokratikleşme süreçlerini etkileme nedenleri ele alınmaktadır. Bu bağlamda, AB'nin demokrasi teşvikinde kullandığı modeller demokrasiyi hangi araç ve mekanizmalarla teşvik ettiği ile incelenmektedir. Böylelikle, demokratikleşme ve Avrupalılaştırma literatüründen beslenerek AB'nin demokrasi teşviki üzerine Türkçe literatüre katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Demokrasi, Demokratikleşme, Demokrasi Teşviki.

The European Union's Democracy Promotion: Main Strategies and Approaches

Abstract

The European Union (EU) has evolved as an international actor with democracy promotion agenda since the 1990s. The EU approaches to democracy promotion by transferring its norms, values, rules and standards to third countries

* Araş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: fulya.akgul@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0200-7911.

** Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-posta: sedef.eylemer@ikcu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0688-9256.

*** Bu makale Fulya Akgül Durakçay tarafından, Doç. Dr. Sedef Eylemer danışmanlığında tamamlanan "The European Union's Democracy Promotion in Ukraine" başlıklı doktora tezine dayanılarak üretilmiştir.

Makalenin Gönderilme Tarihi: 18/10/2021 Kabul Edilme Tarihi: 17/05/2022

especially through its enlargement and neighbourhood policies. This study considers the lack of conceptual and theoretical studies on the subject in Turkish literature. It discusses the content, instruments, methods and approaches of democracy promotion as a foreign policy phenomenon, and the reasons for external actors' impact on other states' democratisation processes. The models along with instruments and mechanisms used by the EU in democracy promotion are examined. Thus, it contributes to Turkish literature on the EU's democracy promotion by drawing on the literature on democratisation and Europeanisation.

Keywords: *European Union, Democracy, Democratisation, Democracy Promotion.*

Giriş

Demokrasi üzerine literatür demokrasinin tanımı, prensipleri, unsurları ve/veya modelleri üzerine farklılıklar göstermektedir. Demokrasiyi bir seçim rejimi olarak ele alan minimalist tanımların ötesinde¹ normatif unsurlarını ve özünü ön plana çıkaran tanımlamalar bulunmaktadır.² Demokrasi tanımındaki farklılaşmalara rağmen, demokrasi ve demokrasinin teşvikine literatürde genellikle olumlu anlamlandırmalar atfedilmektedir. Batı'nın kurucu bir normu olan demokrasi, evrensel bir değer olarak kabul görmektedir.³ Demokrasinin küresel yayılımı “tarihin sonu”⁴ ve “demokrasinin zaferi”⁵ olarak adlandırılmıştır. Demokrasiyi teşvik eden aktörlerin çoğunun Batılı devletler veya örgütler olması modern liberal

¹ Bakınız Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, (London & New York: Routledge, 2003).

² Bakınız Michael Sodaro, *Comparative Politics: A Global Introduction*, (New York: McGraw Hill, 2008).

³ Michael McFaul, “Democracy Promotion as a World Value,” *The Washington Quarterly* 28, no 1 (2004): 147-163, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021, doi.org/10.1162/0163660042518189; Carl Gershman, “Democracy as Policy Goal and Universal Value,” *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations* Winter/Spring (2005): 19-38, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021, <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democracy-as-a-universal-value/>; Francis Fukuyama ve Michael McFaul, “Should Democracy Be Promoted or Demoted?,” *The Washington Quarterly* Winter (2007): 23-45, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021, doi.org/10.1162/wash.2007.31.1.23.

⁴ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, (New York: The Free Press, 1992).

⁵ Barry Holden, “Introduction,” içinde *Global Democracy: Key Debates*, ed. Barry Holden. (London & New York: Routledge, 2000), 1; Larry Diamond, “Is Pakistan the (Reverse) Wave of the Future?,” *Journal of Democracy* 11, no 3 (2000): 91, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021, doi:10.1353/jod.2000.0050.

demokrasiyi önde gelen bir siyasi rejim olarak ortaya çıkarmış⁶ ve esas olarak liberal demokrasi modeli desteklenmeye başlanmıştır.⁷

Demokrasinin hangi koşullar altında ortaya çıktığına ve geliştiğine yönelik farklı açıklamalar mevcuttur. 1980'lerde demokratikleşme sürecini kolaylaştırıcı veya engelleyici faktörler olarak ülkelerin iç faktörlerine, dinamiklerine ve bağlamlarına odaklanan yaklaşımlar literatüre egemen olmuştur.⁸ Demokrasiye geçişlerin çoğunlukla ulusal faktörler temelinde açıklandığı bu yaklaşımlar, bir yabancı güç tarafından işgal edilme durumu dışında dış aktörlerin demokrasiye geçişler üzerinde yalnızca dolaylı ve marjinal etkisi olduğunu kabul etmiştir.⁹

Soğuk Savaş'ın sonundan beri demokratikleşmenin uluslararası boyutuna odaklanan yaklaşımlar literatürde önemli bir yer tutmaktadır. İç siyasi sistemler; uluslararası veya bölgesel örgütlere üyelikten kaynaklanan çok taraflı bağlantılar veya diğer devletlerle ikili bağlantılar yoluyla, dış aktörlerin ve uluslararası bağlamların etkilerine daha açık hale gelmiştir.¹⁰ Dolayısıyla, demokrasi sadece bir ülkenin içindeki demokrasi yanlısı ve karşıtı güçler arasındaki mücadelenin konusu olmaktan çıkarak aynı zamanda dış aktörlerin demokrasi veya demokrasi dışı rejim ittifakları arasındaki güç mücadelesinin de konusu olmuştur.¹¹ Bu sebeple; bölgesel ve küresel güçlerin, etki alanları içindeki ülkelerin demokratik performansları üzerinde etkili olması beklenmektedir.¹²

⁶ Philippe C. Schmitter ve Imco Brouwer, "Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection," *EUI Working Paper SPS*, Ekim 5, 1999, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021, <http://cadmus.eui.eu/bitstream/id/995/>.

⁷ Daniela Huber, *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*, (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 23.

⁸ Jakob Tolstrup, *Russia vs. the EU: The Competition for Influence in Post-Soviet States*, (Boulder & London: First Forum Press, 2014), 4.

⁹ Philippe C. Schmitter, "An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain, and Turkey," içinde *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, ed. Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter ve Laurance Whitehead. (London: The Johns Hopkins University Press, 1986), 5.

¹⁰ Geoffrey Pridham, "The international dimension of democratisation: theory, practice and inter-regional comparisons," içinde *Building Democracy? The International Dimension of Democratisation in Eastern Europe*, ed. Geoffrey Pridham, Eric Herring ve George Sanford. (London & Washington: Leicester University Press, 1994), 7-13.

¹¹ Christian Welzel, "Theories of Democratization," içinde *Democratization*, ed. Christian W. Haerpfer et al. (Oxford: Oxford University Press, 2009), 30.

¹² Daniel Brinks ve Michael Coppedge, "Diffusion Is No Illusion: Neighbor Emulation in the Third Wave of Democracy," *Comparative Political Studies* 39, no 4 (2006): 463-464, Erişim Tarihi: Eylül 24, 2021, doi.org/10.1177/0010414005276666.

Bu çalışma, uluslararası bir aktör olarak üçüncü ülkelerde demokrasiyi teşvik etme gündemine sahip olan Avrupa Birliği'nin (AB) demokrasi teşvikine yönelik kavramsal ve kuramsal bir çerçeve sunmaktadır. Türkçe literatürde AB'nin demokrasi teşvikini konu alan çalışma sayısının oldukça az olduğu¹³ ve konunun ampirik yönünün ağır bastığı tespit edilmektedir. Bu kapsamda, genişleme politikası¹⁴ ve Avrupa Komşuluk Politikası¹⁵ kapsamında AB'nin demokratikleşme pratiklerini konu alan ampirik çalışmalar ile Batı Balkanlar,¹⁶ Orta Asya,¹⁷ Orta Doğu¹⁸ gibi bölgeler özelinde AB'nin demokratikleştirme uygulamalarını inceleyen ampirik çalışmaları örnek vermek mümkündür. Böylelikle çalışmanın, Türkçe

¹³ Örneğin bakınız Beken Saatçioğlu, "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme," içinde *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay ve İlke Göçmen. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016), 767-788; Ali Resul Usul, "Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması," *Uluslararası İlişkiler* 5, no 17 (2008): 105-125, Erişim Tarihi: Mart 23, 2022, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/539812>; Zühal Ünalp Çepel, "Demokrasinin Güçlenmesi – Sivil Toplum Tartışmalarında Bir Dış Aktör Olarak Avrupa Birliği," *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 16, no 1 (2017): 33-60, Erişim Tarihi: Mart 23, 2022, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/847173>.

¹⁴ Nihat Yılmaz ve K. Caner Doğan, "Avrupa Birliği (AB) Talepleri Doğrultusunda Çek ve Romanya Cumhuriyetleri'nin Demokratikleşme Reformları," *Karadeniz Araştırmaları*, no 39 (2013): 15-29, Erişim Tarihi: Mart 23, 2022, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=231427>; Yonca Özer, "AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme," *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23, no 2 (2015): 143-168, Erişim Tarihi: Mart 23, 2022, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/622350>.

¹⁵ Fulya Akgül Durakçay ve Özge Bozkaya, "Avrupa Komşuluk Politikası'nda Demokrasi Teşviki: Ermenistan Örneği ve İç Dinamiklerin Değerlendirilmesi," *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no 2 (2019): 223-247, Erişim Tarihi: Mart 9, 2022, doi.org/10.17336/igusb.486612; Fulya Akgül Durakçay ve Asiye Gün Güneş Güllal, "Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki," *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 3, no 3 (2018): 289-310, Erişim Tarihi: Mart 9, 2022, [doi: 10.30784/epfad.489242](https://doi.org/10.30784/epfad.489242)

¹⁶ Birgül Demirtaş, "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar'da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar," içinde *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, ed. Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay ve Çağrı Erhan. (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2018).

¹⁷ Burulcan Abdibaitova-Pala, "Demokratikleştirme Bağlamında Kırgızistan-Avrupa Birliği İlişkileri," içinde *Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgız Cumhuriyeti: Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler*, ed. Burulcan Abdibaitova-Pala, (Ankara: Astana Yayınları, 2021).

¹⁸ Ertan Efegil ve Neziha Musaoğlu, "Demokratikleştirme Bağlamında Avrupa Birliği'nin Orta Doğu Politikası," *Akademik Orta Doğu* 3, no 1 (2008): 165-174, Erişim Tarihi: Mart 23, 2022, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu5%20makale/ertan%20efegil_neziha_musaoglu.pdf.

literatürde AB'nin demokrasi teşvikine ilişkin kavramsal çalışma eksikliğinden hareketle literatüre bu bağlamda katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Çalışmada öncelikle bir dış politika olgusu olarak demokrasi teşviki kavramının içeriği, araçları, yöntemleri ve yaklaşımları ile dış aktörlerin diğer devletlerin demokratikleşme süreçlerini etkileme nedenleri çeşitli kuramsal yaklaşımlar açısından ele alınmaktadır. Daha sonra literatürde öne çıkan konular çerçevesinde AB'nin demokrasi teşviki stratejilerine genel bir bakış sunulmaktadır. Çalışmada hem AB'nin genişleme politikasındaki demokrasi teşviki pratiği ile özdeşleşmiş iki geleneksel modeli ele alan, hem de aday ülkelerden sonra AB etkisinin en fazla görülebileceği komşuluk bölgesinde demokratik değişim yaratmak amacıyla alternatif bir model öneren Lavenex ve Schimmelfennig'in¹⁹ bağlantı (*linkage*), kaldıraç (*leverage*) ve yönetim (*governance*) modellerinin incelenmesi tercih edilmiştir. Bu üç model çerçevesinde AB'nin demokrasiyi hangi araç ve mekanizmalarla teşvik ettiği detaylı olarak incelenmektedir. Çalışma, demokratikleşme ve Avrupalılaşma literatüründen beslenerek demokrasi teşviki ve AB üzerine Türkçe literatüre katkıda bulunmaktadır.

I. Demokrasi Teşviki: Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Demokrasi teşviki açısından demokrasinin ne olduğu ya da nasıl tanımlandığı demokrasiyi teşvik eden aktörlere göre değişmektedir. Dolayısıyla, demokrasinin ne olduğu öznel bir kavrayışı gerektirmektedir.²⁰ En kapsayıcı tanımlardan biri olarak Diamond'ın liberal demokrasi tanımını göstermek mümkündür. Bu tanıma göre, demokrasi birey ve grupların özgürlüklerinin korunmasını, parti politikalarında olduğu gibi sivil toplumda da kapsayıcı çoğulculuğu, ordu üzerinde sivil kontrolü, yöneticileri hesap verebilir kılan kurumları ve böylelikle bağımsız ve tarafsız bir yargı yoluyla güvence altına alınan güçlü bir hukukun üstünlüğünü kapsamaktadır.²¹ Hobson ve Kurki; demokrasi teşvikini bir dış aktörün, hedef ülkede

¹⁹ Sandra Lavenex ve Frank Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion in the Neighbourhood: From Leverage to Governance?," *Democratization* 18, no 4 (2011): 886, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021, doi.org/10.1080/13510347.2011.584730. 886.

²⁰ Huber, *Democracy Promotion*, 22-23.

²¹ Larry Diamond, "Introduction: In Search of Consolidation," içinde *Consolidating the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives*, ed. Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yunhan Chu ve Hung-mao Tien. (Baltimore & London: Johns Hopkins University Press, 1997), xiv.

demokratik bir hükümet kurmak ya da kurulmasına yardım etmek için müdahalesi olarak tanımlamaktadır.²² Demokrasiyi teşvik eden aktörler belirli bir yerdeki siyasi, yasal, ekonomik, toplumsal veya güvenlik yapılarından en az birini şekillendirmeyi amaçlamakta ve/veya diğer aktörlerin tutum ve davranışlarını etkileyerek değiştirmelerine güvenmektedir. Huber demokrasi teşvikini diğer devletlerde demokrasiye geçişi, demokrasinin yerleşmesini veya ilerlemesini özendirmeyi hedefleyen dış politika faaliyetlerinin toplamı olarak tanımlamaktadır.²³

Demokrasi teşvikinde demokrasinin kendisi bir norm olarak ulusal ve uluslararası düzeyde teşvik edilmektedir. Demokratik normun ulusal düzeyde benimsenmesi ve yerleşmesi yatay gelişim, demokrasinin dışarıda yayılması ve pekiştirilmesi dikey gelişim olarak kavramsallaştırılmaktadır. Demokrasi teşviki birçok demokratik devletin dış politika amaçlarıyla bütünleşmiştir. Devletler dışında küresel, uluslararası ve bölgesel örgütler, hükümet dışı örgütler, ulusaşırı etkiye sahip gruplar, hareketler ve yerel yönetimler gibi devlet altı aktörler de demokrasi teşvikinde bulunmaktadır.²⁴

Huber demokrasi teşvikinde üç tür eylem tanımlamaktadır: zorlayıcı, faydacı ve tanımlayıcı. Zorlayıcı demokrasi teşvikinde aktörler, hedef ülkedeki rejimi değiştirmek için tek, iki veya çok taraflı askeri müdahaleye, müdahale tehdidine veya gizli güç kullanımına başvururlar. Zorlayıcı demokrasi teşviki genellikle müdahaleden sonra demokrasi inşasıyla ilgilenmez. Faydacı demokrasi teşvikinde aktörler, hedef ülkeye karşı bir baskı aracı olarak negatif ve/veya pozitif koşulluluk uygulayarak hedef devletin hesaplamalarını etkilemeyi amaçlar. Demokrasiye geçişten sonra yerel aktörler demokrasi inşası sürecini üstlenir veya dış aktör demokrasi yardımı sağlayarak sürece doğrudan müdahil olur. Tanımlayıcı demokrasi teşvikinde, hedef devletin değerlerinin veya davranışının dış aktörün değerlerine uygun şekilde değiştirilmesi hedeflenir. Bu tür demokrasi teşvikinde finansal olmayan araçlar uygulanır. Demokrasi ilkelerinin ihlali durumunda teşhir edip utandırma gibi sözeylemler, demokrasiyle ilgili konularda etkileşim, çok taraflı görüş alışverişleri ile taklit için iyi örnek olma gibi araçlar hedef ülkeleri ikna etmek için kullanılmaktadır.²⁵

²² Christopher Hobson ve Milja Kurki, "Introduction: The Conceptual Politics of Democracy Promotion," içinde *The Conceptual Politics of Democracy Promotion*, ed. Christopher Hobson ve Milja Kurki. (London & New York: Routledge, 2012), 3.

²³ Huber, *Democracy Promotion*, 22-23.

²⁴ Daniel Silander, *Democracy From the Outside-In? The Conceptualization and Significance of Democracy Promotion*, (Sweden: Växjö University Press, 2005), 83-91.

²⁵ Huber, *Democracy Promotion*, 24-28.

Stahn ve van Hüllen zorlayıcı eylemleri veya sert araçları egemenliğin doğasını ihlal ettikleri için dışarıda bırakmaktadır.²⁶ Bu durumda, demokrasiyi teşvik eden aktörler siyasi ve/veya ekonomik yöntemlere başvurabilmektedir. Demokrasi teşvikinde kullanılan siyasi yöntem, hedef devletteki demokratik koşulların tespitiyle başlamaktadır. Bu koşullarla uyumlu şekilde dış aktör demokratik normların, özgürlüklerin ve hakların önemini ortaya koyarak, demokratikleşme sürecinde rehberlik sağlayarak, siyasi değişimin muhtemel maliyetleri ve sonuçları üzerinde pazarlık ederek ve uzlaşarak hedef devletin demokrasiye geçişini veya demokrasininin pekişmesini etkilemeye çalışmaktadır.²⁷ Siyasi yöntemle, hedef ülkenin demokratikleşme sürecinde yer alan yerel aktörlerin bilgi ve becerilerinin artırılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla seçim yardımı, gözlem misyonları, siyasi partilerin ve/veya sivil toplumun kapasitelerinin güçlendirilmesi, yargı reformlarında rehberlik, medyaya şeffaflık ve etik kurallara uygun raporlama eğitimi gibi çok çeşitli kurumsal yardım araçları kullanılabilir. Siyasi yöntemin etkililiği, hedef devletin dış aktörden siyasi yardım alma açıklığına ve istekliliğine oldukça bağlıdır.²⁸

Demokrasi teşvikinde kullanılan ekonomik yöntemler, yeni ekonomik kısıtlamaların ve/veya fırsatların sunulmasıyla maliyet-fayda hesaplamalarını etkileyerek hedef devletin davranışını değiştirmek için kullanılabilir.²⁹ Demokrasiyi teşvik eden aktörün beklentilerine, koşullarına veya normlara uymayan davranış söz konusu olduğunda demokratikleşme sürecinde ilerleme sağlamak için ekonomik yaptırımlar ve ambargolar uygulanabilir. Gümrük tarifesi, kota, kredi, kara listeye alma, varlıkların dondurulması, hibelerin veya yardımların askıya alınması, ticari ve finansal yardımların askıya alınması en yaygın ekonomik yöntemlerdendir. Ekonomik yöntemler ayrıca siyasi amaçları pekiştirmek ve tamamlamak için koşulluluk yoluyla teşvik ve ödül olarak kullanılabilir.³⁰

²⁶ Andreas Stahn ve Vera van Hüllen, "Different Actors, Different Tools? Approaching EU and US Democracy Promotion in the Mediterranean and the Newly Independent States" (European Union Studies Association'ın yıllık toplantısında sunulan tebliğ, Montreal, Kanada, Mayıs 17-19, 2007): 4-5.

²⁷ Silander, *Democracy from the Outside-In?*, 95.

²⁸ Sead Alihodžić, "The Mechanics of Democracy Promotion Tools: Bridging the Knowledge-To-Practice Gap," *Development in Practice* 26, no 4 (2016): 433, Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021, doi.org/10.1080/09614524.2016.1162767.

²⁹ John C. Pevehouse, "Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratisation," *International Organization* 56, no 3 (2002): 518, Erişim Tarihi: Eylül 10, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/3078587.pdf>.

³⁰ Silander, *Democracy from the Outside-In?*, 97.

Demokrasi teşvikinin araçları ve yöntemleri hedef ülkeye yukarıdan aşağıya (*top-down*) veya aşağıdan yukarıya (*bottom-up*) iletebilir. Yukarıdan aşağıya yaklaşımıyla temel devlet kurumlarının demokratikleşmesi amaçlanırken, aşağıdan yukarıya yaklaşımıyla sivil toplumun güçlendirmesi amaçlanmaktadır. Yukarıdan aşağıya yaklaşımı; ulusal ve yerel yönetimler, yasama ve yargı organları, ordular, polis kuvvetleri ve düzenleme kurumları gibi devlet birimleriyle ilişki kurulduğundan hükümetlerarasıdır. Aşağıdan yukarıya yaklaşımı ise medya, siyasi hareketler, kadın veya azınlık gruplarının dernekleri, eğitim, din, işgücü, gençlik veya kültür üzerine yoğunlaşan kurumlar gibi toplumun çeşitli kesimleriyle ilişki kurulduğundan ulusaşırıdır.³¹

Dış aktörlerin neden veya hangi koşullar altında diğer devletlerin demokratikleşme süreçlerini etkilemek istediklerini çeşitli sebeplerle açıklamak mümkündür. Whitehead; devletlerin demokrasiyi yaymalarının ardındaki en temel güdünün, demokrasinin bir değer ve yönetim şekli olarak üstünlüğüne ve diğer devletlerin bundan yararlanmaları gerektiğine yönelik inançları olduğunu dile getirmektedir.³² Peceny; dış aktörlerin demokrasi lehine evrensel olarak paylaşılan bir kültürel önyargıyla liberal demokratik normların teşvikindeki ahlaki misyona dikkat çekmektedir.³³ Böylelikle, demokrasi teşviki aktörlerin kendi demokrasilerini ve dış faaliyetlerini meşrulaştırmalarına yönelik bir çabayı ima etmektedir.³⁴

Wolff ve Wurm demokrasi teşvikinin maliyet-fayda analizine dikkati çekerek, anında ortaya çıkan maliyetlerin aksine, demokratikleşmenin daha uzun süreçler gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bir dış aktörün başka bir devletin iç siyasi gelişimini şekillendirebilmesi için kaynaklar ve zaman bakımından yeterli kapasiteye ve çabaya sahip olması gerekmektedir.³⁵ Bu

³¹ Amichai Magen ve Michael A. McFaul, "Introduction: American and European Strategies to Promote Democracy – Shared Values, Common Challenges, Divergent Tools?," içinde *Promoting Democracy and the Rule of Law: American and European Strategies*, ed. Amichai Magen, Thomas Risse ve Michael A. McFaul. (England: Palgrave Macmillan, 2009), 15.

³² Laurence Whitehead, "International Aspects of Democratisation," içinde *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, ed. Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter ve Laurence Whitehead. (Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1986), 10.

³³ Mark Peceny, *Democracy at the Point of Bayonets*, (Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1999), 3.

³⁴ Silander, *Democracy from the Outside-In?*, 93.

³⁵ Jonas Wolff ve Iris Wurm, "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A Proposal for Theoretical Classification," *Security Dialogue* 42, no 1 (2011): 79-80, Erişim Tarihi: Eylül 10, 2021, doi.org/10.1177/0967010610393551.

husus, dış aktörün demokrasinin teşvik edildiği devletlere göre göreceli gücünün olmasını gerektirmektedir.³⁶ Demokrasi teşviki, dış aktörün hedef devletin gerçekleştirmesini beklediği talepleri belirlediği ve demokratikleşme sürecini desteklediği asimetrik bir ilişkiye işaret etmektedir.³⁷

Kuramsal bağlamda değerlendirildiğinde, rasyonalist kurumsalcılık perspektifinden bakıldığında; aktörlerin çıkarlarını en üst seviyeye taşıma amaçları doğrultusunda sonuçların hesaplanmasına dayalı sonuç odaklı düşünme mantığı (*logic of consequences*)³⁸ ile hareket ettikleri için demokrasiyi teşvik ettiğini söylemek mümkündür. Sosyolojik kurumsalcılık perspektifinden ise; aktörlerin kimliklerinin, rollerinin, uluslararası normların ve uygun davranışa yönelik müşterek beklentilerin getirdiği yükümlülükleri bağlayıcı buldukları uygunluk mantığından (*logic of appropriateness*)³⁹ hareket ederek demokrasiyi teşvik ettiklerini söylemek mümkündür. Demokrasi teşviki bu bağlamda Wendt'in "tip kimliği" ve "rol kimliği"⁴⁰ olarak kavramsallaştırdığı iki çeşit devlet kimliğiyle bağlantılıdır. Demokrasi teşviki için öncelikle kendinin demokratik olduğuna, diğerinin ise demokratik olmadığına yönelik bir algının inşa edildiği demokratik tip kimliği gerekmektedir. Ancak, dış politikada demokrasiyi teşvik için demokratik tip kimliği yeterli olmayıp demokratik rol kimliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Huber, demokratik rol kimliğinin dış boyutuna dikkati çekmektedir. Bu dış boyut, demokrasinin bir uluslararası norm haline gelmesinden kaynaklanabilir. Demokrasi teşviki daha meşru ve uygulanabilir görüleceğinden ahlaki bir çekim olarak ve/veya demokrasilerin yumuşak güçlerini artırmaya yönelik stratejik bir çekim olarak ortaya çıkabilir. Böylelikle, müşterek beklentilere uyumlu davranmaya yönelik uygunluk mantığı, demokrasilerin norm ve kimliklerine dayalı bir rasyonelleştirme sürecinden kaynaklanabilmektedir.⁴¹

³⁶ Jonathan Monten, "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S. Strategy," *International Security* 29, no 4 (2005): 118, Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/4137499.pdf>.

³⁷ Silander, *Democracy from the Outside-In?*, 100.

³⁸ Canan Balkır ve Diğdem Soyaltın, *Avrupalaşma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018), 55.

³⁹ James G. March ve Johan P. Olsen, "The Institutional Dynamics of International Political Orders," *International Organization* 52, no 4 (1998): 951, Erişim Tarihi: Eylül 10, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/2601363.pdf>.

⁴⁰ Detaylar için bakınız Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1999), 225-228.

⁴¹ Huber, *Democracy Promotion*, 37-40.

Demokratik barış savında demokratik devletlerin barışçıl ve uzlaşma odaklı çatışma çözümü normlarını dışsallaştırmaları⁴² demokrasilerin, diğer demokrasilere karşı dış politikalarında ve dış ilişkilerinde kendiliğinden barışçıl olduklarını ifade etmektedir. Sosyal inşacı bakış açısından ise demokrasilerin, diğer demokrasilerin de kendileri gibi barışçıl olduğu algısından hareket ettikleri varsayımı, etkileşimli öğrenme sürecinden kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısından, demokrasiler zaman içinde kendilerine benzer siyasi rejimlerin diğerlerine göre barışa daha yatkın olduğunu öğrenmektedir.⁴³ Wolff ve Wurm sosyal inşacı yaklaşım ile uyumlu olarak, demokrasilerin ulusal rol kavramlarının, ulusal kimliklerinin veya siyasi kültürlerinin şekillendirdiği dış politikalarının iç sosyokültürel bağlamlarına dayanarak iç normlarını ve dış politika davranışlarını dışsallaştırdıklarını aktarmaktadır.⁴⁴ Demokratik devletlerdeki karar alıcılar, devletlerini yöneten normlarda sosyalleşmektedir. Risse-Kappen bu karar alıcıların diğer devletlerdeki mevkidaşları ile etkileşime girdiklerinde niyetlerini ve tercihlerini yerel demokratik normlara atıfta bulunarak iletme eğiliminde olduğunu dile getirmektedir.⁴⁵ Karşılıklı etkileşim ve karşılıklı öğrenme –veya Knopf'un tanımladığı şekliyle uluslararası öğrenme⁴⁶- sürecinin sonucunda ulusal değerlerin birbirine yaklaşması ve demokrasinin yayılması kolektif kimlik oluşumuna yol açabilir.⁴⁷

Böylelikle güvenlik ikilemini aşabilecek demokrasiler arasındaki uluslararası ilişkilerin yapılandırılmasında iş birliği ve karşılıklı güven gibi liberal demokratik normlar egemen olmaktadır.⁴⁸ Bu normatif açıklama,

⁴² Thomas Risse-Kappen, "Democratic Peace – Warlike Democracies: A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument," *European Journal of International Relations* 1, no 4 (1995): 501, Erişim Tarihi: Mart 3, 2022, doi.org/10.1177/1354066195001004005.

⁴³ Diana Panke ve Thomas Risse, "Liberalism," içinde *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith. (Oxford: Oxford University Press, 2007), 97.

⁴⁴ Jonas Wolff ve Iris Wurm, "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A Proposal for Theoretical Classification," *Security Dialogue* 42, no 1 (2011): 83-84, Erişim Tarihi: Mart 4, 2022, doi.org/10.1177/0967010610393551.

⁴⁵ Risse-Kappen, "Democratic Peace", 503.

⁴⁶ Jeffrey W. Knopf, "The Importance of International Learning," *Review of International Studies* 29, no 2 (2003): 185, Erişim Tarihi: Mart 10, 2022, https://www.jstor.org/stable/pdf/20097845.pdf.

⁴⁷ Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State," *American Political Science Review* 88, no 2 (1994): 389-390, Erişim Tarihi: Mart 10, 2021, https://www.jstor.org/stable/pdf/2944711.pdf.

⁴⁸ Risse-Kappen, "Democratic Peace", 503-506.

yerleşik demokrasilerin demokrasinin teşvikinde yalnızca normatif iddialarının değil, aynı zamanda stratejik çıkarlarının da olması gerektiğini ima ederek demokratik barış savının faydacı okunuşunu da güçlendirmektedir. Bu çıkarlar münferit pazar odaklı ve güvenlik çıkarlarından, uluslararası barış ve iş birliğini geliştirmek gibi müşterek çıkarlara kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, demokrasiyi teşvik etmek aynı zamanda grup içi ve grup dışı dinamikleri ayrı tutarak uluslararası bir dışlama sürecini de içermektedir. Bu husus da Wolff ve Wurm'un dikkati çektiği üzere, çatışma ve karşılıklı güvensizlik üreterek savaş riskini artırabilir.⁴⁹ Jahn bu durumu liberal devletlerin, sorunların kaynağı olarak gördükleri liberal olmayan ve saldırgan devletlerden oluşan dış çevre algılarından kaynaklanan "özgül liberal güvenlik ikilemi" (*specifically liberal security dilemma*) olarak adlandırmaktadır.⁵⁰ Demokrasi teşviki diğer devletlerin iç işlerine aktif bir siyasi müdahale olduğu için⁵¹ Jahn'ın iddia ettiği üzere bu düşünce, liberalizmi ahlaki açıdan üstün kılarak ve liberal olmayan devletlerin eşit egemenlik ve müdahale etmeme haklarını reddederek güvenlik ikilemini yeniden gündeme getirmektedir.⁵²

Güvenlik odaklı yaklaşımlara bakıldığında; realist bakış açısından, devletler demokrasi teşvikini ikincil bir konu olarak görerek güvenlik ve hayati ekonomik çıkarlarıyla çelişmediği ve sistemik baskıların belirsiz olduğu durumlarda uygulanabilir olarak değerlendirmektedir.⁵³ Moravcsik insan hakları gibi uluslararası normların teşviki hususunda kendi ideolojilerini dışsallaştıran hegemonik büyük güçler grubunun, normlara uymaya isteksiz devletleri zorlama veya ikna etme konusunda istekli olmalarının gerekliliğine ve bu durumun devletler arası pazarlık gücünün dağılımı gibi realist bakış açısıyla uyumlu olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁴

⁴⁹ Wolff ve Wurm, "Towards a Theory," 81-83.

⁵⁰ Beate Jahn, "Kant, Mill, and Illiberal Legacies in International Affairs," *International Organization* 59, no 1 (2005): 202, Erişim Tarihi: Mart 10, 2022, <https://www.jstor.org/stable/pdf/3877882.pdf>.

⁵¹ Jonas Wolff, "Democracy Promotion and Civilian Power: The Example of Germany's 'Value-Oriented' Foreign Policy," *German Politics* 22, no 4 (2013): 479, Erişim Tarihi: Eylül 13, 2021, doi.org/10.1080/09644008.2013.853043.

⁵² Jahn, "Kant, Mill," 202.

⁵³ Adrian Hyde-Price, "A 'Tragic Actor'? A Realist Perspective on 'Ethical Power Europe'," *International Affairs* 84, no 1 (2008): 29-44, Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/25144713.pdf>.

⁵⁴ Andrew Moravcsik, "The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe," *International Organization* 54, no 2 (2000): 221, Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021, <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/origins.pdf>.

Burada Gramsci'nin materyal yetenekler ile entelektüel gücün bir bileşimi olarak hegemonya teorisine de değinmek gerekmektedir. Hegemon, varlığını sürdürmesi için gerekli olan ideolojilerin yayılmasında hayati bir rol oynamaktadır.⁵⁵ Eleştirel teorisinin bakış açısından evrensel normlar, kurumlar ve mekanizmalar egemen üretim şekli korunacak şekilde tüm devletler için genel davranış kurallarını oluşturmak üzere hegemon tarafından inşa edilmektedir. Bu bağlamda, uluslararası örgütler hegemonyanın ideolojisinin ve kurumlarının ifade edildiği ve geliştirildiği bir araç ya da süreç olarak hizmet etmektedir.⁵⁶ Böylelikle, üstün maddi yeterliliklere sahip aktörler, uluslararası sistemdeki diğer aktörlere rehberlik edecek normatif fikir birliğini şekillendirme yeteneğine sahip olabildikleri için demokrasi teşviki, geleneksel güç ve güvenlik hedeflerine ulaşmada ve ideolojik hegemonyayı sürdürmede bir araç haline gelebilmektedir. Peceny, yayılcı bir dış politikayı meşrulaştırmak için ideolojik bir hegemon tarafından demokrasi teşvikinin olası kullanımına dikkat çekmektedir.⁵⁷ Böylelikle, demokrasi teşviki dar güvenlik odaklı ulusal çıkarların araçsallaştırılması için önemli hale gelmektedir.⁵⁸

II. Avrupa Birliği ve Demokrasi Teşviki

Bir uluslararası aktör olarak AB üçüncü ülkelerde demokratik değişim yaratma gündemine sahiptir. AB demokrasiyi teşvik etmedeki aktörlüğünü demokratik norm ve prensipleri kurumsallaştırarak ve yasallaştırarak meşrulaştırmıştır.⁵⁹ Tek Avrupa Senedi'nin⁶⁰ giriş bölümünde temel haklardan yola çıkılarak demokrasinin teşvik edilmesindeki kararlılığa referans verilmiştir. Maastricht Antlaşması⁶¹ madde J.1 ve Amsterdam

⁵⁵ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, (New York: International Publishers, 1971).

⁵⁶ Robert Cox ve Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, (New York: Cambridge University Press, 1996), 137.

⁵⁷ Mark Peceny, "A Constructivist Interpretation of the Liberal Peace: The Ambiguous Case of the Spanish-American War," *Journal of Peace Research* 34, no 4 (1997): 418, Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021, doi.org/10.1177/0022343397034004004.

⁵⁸ Wolff ve Wurm, "Towards a Theory," 83.

⁵⁹ Fatma Zeynep Özkurt, "European Union Democracy Promotion via Conditionality in Regional Context," *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no 2 (2017): 4, Erişim Tarihi: Mart 17, 2022, DOI: 10.17336/igusbd.324178.

⁶⁰ Official Journal of the European Communities, *Single European Act*, No L 169/1, Haziran 29, 1987.

⁶¹ Official Journal of the European Communities, *Treaty on European Union*, 92/C 191/01, Temmuz 29, 1992.

Antlaşması⁶² madde J.1 ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın bir amacı olarak belirlediği demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile insan hakları ve temel özgürlüklere saygının geliştirilmesini ve sağlanmasını üstlenen bir aktör konumuna evrilmiştir. Lizbon Antlaşması⁶³ madde 10(A) ile demokrasi AB'nin kurucu prensibi ve dış ilişkilerinin temeli olarak belirlenmiştir. Günümüzdeki şekli ile Avrupa Birliği Antlaşması'nda⁶⁴ (buradan sonra kısaca Antlaşma) özellikle genişleme politikası bağlamında demokrasi teşviki açısından Antlaşma'nın 49.maddesinde Birlik değerlerine ve bu değerleri teşvik etmeye bağlılık üyelik başvurusunda bulunabilmenin gerekliliği olarak sunulmaktadır. Dış ilişkiler bağlamında ise Antlaşma'nın 21(1).maddesi ile demokrasi Birliğin uluslararası eyleminin dayandığı ilkeler içerisinde sayılmakta, 21(2b).maddesi ile demokrasinin desteklenmesi ve sağlanması için Birliğin ortak politikalar ve eylemler saptamasının gerekliliği belirtilmektedir. Bu hukuki temelde demokrasi teşviki AB dış politikasının en önemli yapı taşlarından biri haline gelmiştir.

AB belirli bir demokrasi tanımı yapmamakla birlikte Avrupa demokrasisi, çoğulcu demokrasi, derin demokrasi ve demokratik yönetim gibi kavramlarla demokrasi anlayışını genişletmiştir.⁶⁵ AB'nin demokrasi anlayışına bakıldığında, hesap verilebilirlik ve meşruiyet unsurlarını insan haklarına saygı, yoksulluğun azaltılması ve kalkınma vurgusu ile desteklediği görülmektedir.⁶⁶ AB'nin demokrasiye yaklaşımı Carothers'ın⁶⁷ belirttiği üzere siyasi ve kalkınmacı yaklaşımın bir bileşimidir. Siyasi yaklaşımını derin ve sürdürülebilir demokrasi kavramında görmek mümkündür. Derin ve sürdürülebilir demokrasinin unsurlarını özgür ve adil

⁶² Official Journal of the European Communities, *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*, 97/C 340/01, Kasım 10, 1997.

⁶³ Official Journal of the European Union, *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*, 2007/C 306/01, Aralık 17, 2007.

⁶⁴ Official Journal of the European Union, *Consolidated Version of the Treaty on European Union*, C 326/13, Ekim 26, 2012.

⁶⁵ Nathan Vandeputte ve Laura Luciani, "European Union Democracy Assistance: An Academic State of Play," *European Partnership for Democracy*, Aralık 2018, 9, 1-22, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021, <https://epd.eu/wp-content/uploads/2018/12/EU-Democracy-Assistance.pdf>.

⁶⁶ Council of the European Union, *Council Conclusions on Democracy Support in the EU's External Relations*, 2974th External Relations Council meeting, Brüksel, Kasım 17, 2009.

⁶⁷ Thomas Carothers, "Democracy Assistance: Political vs. Developmental?," *Journal of Democracy* 20, no 1 (2009): 13, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021, <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2012/03/Carothers-20-1.pdf>.

seçimler, ifade, toplanma ve dernek kurma özgürlükleri, özgür basın ve medya, yargının bağımsızlığının eşliğinde hukukun üstünlüğü, yolsuzlukla mücadele çabası ve silahlı kuvvetlerin üzerinde demokratik kontrol olarak sıralamaktadır.⁶⁸ Siyasi yaklaşımın ötesine geçen kalkınmacı yaklaşımda ise devlet kurumlarının kapasitesinin artırılması, sivil toplumun rolünün artırılması ile sosyal ve ekonomik hakların iyileştirilmesinin uzun soluklu bir demokratikleşme sürecinin belirleyicileri olarak görülmesi yatmaktadır.⁶⁹

Hout,⁷⁰ Reynaert,⁷¹ ile Bridaux ve Kurki⁷² AB'nin demokrasi teşviki politikalarındaki demokrasi anlayışının önceliği pazara veren neoliberal paradigmaya dayalı olduğunu savunmaktadır. AB'nin demokrasi teşvikinin ardında normatif güdülerin yanı sıra, güvenlik, ticaret, refah ve istikrar gibi daha rasyonel güdüler bulunmaktadır.⁷³ Nitekim Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde güvenlik ve demokrasi arasındaki bağlantıya dikkat çeken AB'nin kendi güvenliği, değerlerinin teşvik edilmesi ile eş tutulmuştur. Böylelikle, demokrasinin teşvik edilmesi normatif güdülerin yanı sıra AB güvenlik politikasının stratejik hedefi haline gelmiştir. Bu bağlamda Avrupa Komşuluk Politikası'nın varoluşu sebebinin AB'nin sınırlarının içini ve dışını güvende tutma ihtiyacı oluşturmuştur. Wæver'in dikkat çektiği üzere sınırları içinde bir savaş beklentisi olmamasına rağmen, kıtada güvensizlik ve yoksulluk devam ettiği sürece AB "kendini güvende hissedemez ve gelişmez".⁷⁴

⁶⁸ European Parliament, *The European Neighbourhood Policy, Fact Sheets on the European Union*, 2017.

⁶⁹ Carothers, "Democracy Assistance," 19.

⁷⁰ Wil Hout, "Governance and Development: Changing EU Policies," *Third World Quarterly* 31, no 1 (2010): 1-12, Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021, doi.org/10.1080/01436590903557298.

⁷¹ Vicky Reynaert, "Preoccupied with the Market: the EU as a Promoter of 'Shallow' Democracy in the Mediterranean," *European Foreign Affairs Review* 16, no 5 (2011): 623-637, Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021, https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/16.5/EER R2011042.

⁷² Jeff Bridoux ve Milja Kurki, "Cosmetic Agreements and the Cracks Beneath: Ideological Convergences and Divergences in US and EU Democracy Promotion in Civil Society," *Cambridge Review of International Affairs* 28, no 1 (2015): 55-74, Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021, doi.org/10.1080/09557571.2014.902653.

⁷³ Assem Dandashly, "EU democracy promotion and the dominance of the security-stability nexus," *Mediterranean Politics* 23, no 1 (2018): 62-82, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021, doi.org/10.1080/13629395.2017.1358900.

⁷⁴ Ole Wæver, *The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on post Sovereign Security Orders*, (London: Routledge, 2000), 268.

Soğuk Savaş sonrası dönemde AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı ticaret, işbirliği ve ortaklık anlaşmalarında demokratik ilkelere ve insan haklarına saygı koşullarına "asli unsur" olarak yer vermesi ve mali ve kalkınma yardımlarında da bu unsura vurgu yapması Birliğin demokrasi teşviki politikaları açısından önemli bir adımdır.⁷⁵ AB'nin demokrasiyi teşvik eden bir aktör olarak kabul görmesinde ise esasen genişleme politikası önemli bir rol oynamıştır. Nitekim kendisini hedef ülkenin demokratikleşme sürecinin dışında bırakması sebebiyle demokrasiyi "zorlayan" ve "ihraç eden" bir aktör olarak görülen ABD'den farklı olarak; AB'nin demokrasi teşvikindeki temel stratejisi hedef ülkeyle etkileşime ve entegrasyona dayanmaktadır.⁷⁶ AB ilk kez, demokrasiye geçiş ve/veya demokrasinin yerleşmesi sürecinde sorunları olan Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in üyelik talepleri ile birlikte demokratikleşme için gerekli teşvikleri sağlayacak adımlar atmıştır. Ayrıca doğuya genişleme sürecinde AB aday ülkelerin demokratik performanslarını ölçmek amacıyla demokratikleşme sürecine yönelik koşulluluk-uyum bağlantısını ilk kez kullanmıştır. Bu durum AB'nin genişleme politikasında demokrasiye yönelik koşulları bir standart haline getirmesinde dönüm noktası olmuştur.⁷⁷ Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin (MDAÜ) adaylık süreci ile birlikte AB Kopenhag kriterleri çerçevesinde hem demokratikleşme ile ekonomik göstergeler arasında bağlantı kurmuş, hem de demokratik koşullara yönelik daha somut bir şablon oluşturmak zorunda kalmıştır.

AB; üçüncü ülkelerin demokratikleşme süreçlerinde yarattığı etki sebebiyle bir "normatif güç"⁷⁸ ve "dönüştürücü güç"⁷⁹ olarak tasvir edilmektedir. Özellikle MDAÜ'nün demokratikleşmesi üzerindeki dönüştürücü etkisi sebebiyle AB genişleme politikasında başarılı ve güçlü

⁷⁵ European Parliament, *Human Rights and Democracy Clauses in the EU's International Agreements*, Eylül 29, 2005.

⁷⁶ Magen ve McFaul, "Introduction," 2-6.

⁷⁷ Özkurt, "European Union," 6.

⁷⁸ Ian Manners, "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?," *Journal of Common Market Studies* 40, no 2 (2002): 235-258, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021, DOI:10.1111/1468-5965.00353.

⁷⁹ Heather Grabbe, *The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*, (New York: Palgrave Macmillan, 2006); Tanja A. Börzel ve Bidzina Lebanidze, "The Transformative Power of Europe' beyond Enlargement: the EU's Performance in Promoting Democracy in Its Neighbourhood," *East European Politics* 33, no 1 (2017): 17-35, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021, doi.org/10.1080/21599165.2017.1280473.

bir demokrasi teşvikçisi olarak görülmektedir.⁸⁰ AB'nin demokratik kuralları ve normları üçüncü ülkelere transferindeki etkililiği genişleme sürecinde koşulluluk mekanizmasının tutarlılığına ve güvenilir bir üyelik vaadine dayandırılmaktadır.⁸¹ Bu unsurların, AB'nin Batı Balkanlar ve özellikle Türkiye'nin AB'ye katılım süreçlerinde zayıflamış olması demokrasi teşviki açısından sıkıntı yaratmaktadır. Diğer yandan, 2004 genişlemesi sonrası yeni komşularındaki istikrarsızlık kaynaklarının kendi sınırlarına sığmaması riskine karşı AB Avrupa Komşuluk Politikasını hayata geçirmiştir. Bu politika; AB değerlerinin, prensiplerinin ve standartlarının genişleme seçeneği olmaksızın komşu ülkelere aktarımı ile Birlik sınırlarının ötesinde istikrar ve güvenlik yaratmayı amaçlamıştır. Kelley, Avrupa Komşuluk Politikasının varoluş sebebinin AB'nin genişleme politikasında insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü teşvik etme tecrübesine dayanarak edindiği öğrenme ve uyum sürecinden kaynaklandığını belirtmektedir. Nitekim AB'nin aday ülkeler ile komşu ülkelerde kullandığı araç ve mekanizmalar benzerlik göstermektedir.⁸²

Börzel ve Risse AB'nin aday ve komşu ülkeler dışında Balkanlar, Afrika, Latin Amerika ve Asya gibi bölgelerle olan dış ilişkilerinde de demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü benzer araçlarla benzer şekilde teşvik ettiğini dile getirmektedir. AB'nin kullandığı mekanizmaların ve teşviklerin nispeten üçüncü ülke ile ilişkisinin katılım, ortaklık, dostlar halkası ya da üçüncü bir ülke olma gibi türüne göre değiştiğini ve aslında AB'nin belirli bir deseni takip ettiğini tespit etmektedir. Diğer ülkelerin ulusal ya da yerel kültürlerini ve değerlerini göz ardı eden AB'nin “tek beden herkese uyar” (*one size fits all*) yaklaşımı,⁸³ Batılı demokrasi

⁸⁰ Graham Avery, “EU Expansion and Wider Europe,” içinde *The European Union: How Does It Work*, ed. Daniel Kenealy, John Peterson ve Richard Corbett. (Oxford: Oxford University Press, 2015), 174.

⁸¹ Judith Kelley, “New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy,” *Journal of Common Market Studies* 44, no 1 (2006): 29-55, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021, doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00613.x; Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, “Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe,” *Journal of European Public Policy* 11, no 4 (2004): 669-687, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021, doi.org/10.1080/1350176042000248089; Ulrich Sedelmeier, “Europeanisation in New Member and Candidate States,” *Living Reviews in European Governance* 6, no 1 (2011): 1-52, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021, DOI:10.12942/lreg-2011-1.

⁸² Kelley, “New Wine,” 30-33.

⁸³ Tanja A. Börzel ve Thomas Risse, “One Size Fits All! EU Policies for the Promotion of Human Rights, Democracy and the Rule of Law,” (Center for Development, Democracy, and the Rule of Law'un çalıştayında sunulan tebliğ, Stanford University, Ekim 4-5, 2004).

modellerinin yukarıdan-aşağıya ve doğrusal olarak dayatılması temelinde eleştirilmektedir. Örneğin; Önsoy ve Baba, AB'nin bu yekpare demokrasi anlayışının Batı Balkanlar bölgesinin özelliklerine uyarlanmış yöntemler geliştirmesini engelleyerek mevcut uygulamaların etkin olmamasına yol açtığını tespit etmektedir.⁸⁴ AB'nin demokrasi teşviki politikalarının başarısı için üçüncü ülkelerin iç bağlarını dikkate alması gerektiği dile getirilmektedir.⁸⁵

III. Avrupa Birliği'nin Demokrasi Teşviki Modelleri

Avrupalılaşıma ve demokrasi teşviki literatürünün iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. Bu yolu açan öncü çalışmalar, demokratikleşmenin dış boyutu üzerine yapılan modellemelerin üzerine inşa edilmiştir. Dolayısıyla, AB'nin demokrasi teşviki modellerini incelemeyen önce bu modellere değinmek anlam kazanmaktadır. Demokratikleşmenin dış boyutu üzerine sistematik bir model geliştirme çalışmalarının öncülerinden biri olan Whitehead'in bulaşma (*contagion*), kontrol (*control*) ve rıza (*consent*) olarak tanımladığı üç model temel olarak geçerliliğini korumaktadır.⁸⁶ Whitehead bulaşma ile demokratik ülkelerin coğrafi dağılımının, kontrol ile dış aktörün asimetrik gücünün, rıza ile iç ve dış aktörler ile süreçlerin etkileşimin belirleyiciliğini ortaya koymaktadır.⁸⁷

Kubicek de benzer şekilde kontrol, bulaşma, yakınsama (*convergence*) ve koşulluluk kategorileri ile dört modeli kavramsallaştırmıştır. AB'nin üçüncü bir ülkenin kontrolünü doğrudan ele geçirmesinin söz konusu olmadığı düşünüldüğünde, Kubicek kontrol modelinin bir ülkenin ancak AB'ye üyeliği gerçekleştikten sonra AB'nin ilgili ülkenin devlet politikaları

⁸⁴ Murat Önsoy ve Gürol Baba, "One Size Does Not Fit All: An Analysis of US and EU Democracy Promotion in the Western Balkans," *Gazi Akademik Bakış* 11, no 22 (2018): 30, Erişim Tarihi: Mart 17, 2022, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/495790>.

⁸⁵ Örneğin bakınız Susan Stewart, "The Interplay of Domestic Contexts and External Democracy Promotion: Lessons from Eastern Europe and the South Caucasus," *Democratization* 16, no 4 (2009): 804-824, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021, doi.org/10.1080/13510340903083034.

⁸⁶ Timm Beichelt, "The Research Field of Democracy Promotion," *Living Reviews in Democracy*, (2012): 2, Erişim Tarihi: Mart 14, 2022, https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/WorkingPapers/Living_Reviews_Democracy/Beichelt.pdf.

⁸⁷ Laurence Whitehead, "Three International Dimension of Democratization," içinde *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, ed. Laurence Whitehead. (Oxford: Oxford University Press, 2001), 5-16.

üzerindeki sınırlı kontrolünden bahsedilebilmesi çerçevesinde anlamlı olduğunu dile getirmektedir. Doğu Avrupa ülkelerindeki benzer zamanlardaki demokrasiye geçişleri ve AB'nin ya da Batı Avrupa demokrasilerinin refah, güvenlik ve istikrar ile diğer ülkelere örnek teşkil etmesini bulaşma ya da kimi zaman yayılma (*diffusion*) olarak da adlandırılan model çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Yakınsama ile AB ya da başka bir dış aktörün hedef ülkedeki demokratik değişim motivasyonunun kaynağı olmasının öne çıktığını belirten Kubicek, bu motivasyonun arkasında rasyonel hesaplamaların ve/veya sosyalleşme mekanizmalarının olabileceğine işaret etmektedir. AB'ye üyelik için Kopenhag kriterlerinin yerine getirilmesi gerekliliğinde olduğu gibi koşulluluk modelinde ödülleri hedef ülkeden beklenen demokratik ilerlemelerin gerçekleşmesine bağlanmaktadır.⁸⁸

Hem yukarıda bahsedilen demokratikleşmenin uluslararası boyutunda geliştirilen temel modeller, hem de demokratikleşmeyi etkileme pratikleri AB'nin demokrasiyi teşvik modelleri üzerine kuramı beslemiştir. Bu bağlamda, AB'nin MDAÜ genişlemesi sürecinde AB üyesi olmayan üçüncü ülkelerin demokratik değişimlerini etkileyebilmiş olması belirleyici olmuştur. Bu noktada Schimmelfennig ve Sedelmeier'in Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupalılaşmasını analitik bir kavramsal ve kuramsal incelemeye tabi tutan çalışmaları; demokratikleşmenin uluslararası boyutuna ilişkin Whitehead ve Kubicek tarafından geliştirilen temel kategorileri modellere dönüştüren öncü çalışmalardan biri olmuştur.⁸⁹

Schimmelfennig ve Sedelmeier AB koşulluluğunu dış teşvik modeli (*external incentives model*) çerçevesinde ele alarak, bu modelin açıklayıcı gücünü sosyal öğrenme modeli (*social learning model*) ve ders çıkarma modeli (*lesson-drawing model*) olarak adlandırdıkları iki alternatif modele karşı değerlendirmiştir. AB kurallarının benimsenmesinde dış teşvik modeli AB tarafından sunulan ödül ve yaptırımların aday ülkelerin sonuç odaklı düşünme mantığını takip ederek maliyet-fayda hesaplamalarına dayanırken; sosyal öğrenme modeli, uygunluk mantığından hareketle aday ülkelerin AB ile özdeşleşmelerine dayanmaktadır. Ders çıkarma modeli ise diğer iki modelden farklı olarak AB'nin rolünden ziyade ülkelerin kendilerinin AB kurallarını benimsemesini temel almaktadır. Ders çıkarma modelinde yerel

⁸⁸ Paul J. Kubicek, "International Norms, the European Union, and Democratisation: Tentative Theory and Evidence," içinde *The European Union and Democratisation*, ed. Paul J. Kubicek. (London & New York: Routledge, 2003), 4-7.

⁸⁹ Beichelt, "The Research Field of Democracy Promotion," 2.

aktörlerin hangi mantıkla hareket ettikleri değil, öğrenme sürecinin AB tarafından teşvik edilmemiş olması belirleyicidir.⁹⁰

Beichelt'in tespit ettiği üzere demokrasi teşviki modelleri ve AB'ye uyarlanması üzerine geliştirilen kuramsal gelişim farklı kavramsallaştırmalarla da olsa yukarıda değinilen temel modellerin tekrarı niteliğinde seyretmiştir.⁹¹ Buradan hareketle, çalışmada daha önce belirtildiği üzere hem AB'nin genişleme politikasındaki demokrasi teşviki pratiği ile özdeşleşmiş iki geleneksel modeli ele alan, hem de aday ülkelerden sonra AB etkisinin en fazla görülebileceği komşuluk bölgesinde demokratik değişim yaratmak amacıyla alternatif bir model öneren Lavenex ve Schimmelfennig'in üç modelinin incelenmesi tercih edilmiştir. Bu bölümde bağlantı, kaldıraç ve yönetim modelleri demokratikleşme ve Avrupalılaştırma literatüründen beslenerek detaylı olarak ele alınmaktadır.

A. Bağlantı

Rosenau bağlantıyı, bir sistemden kaynaklanan ve başka bir sistemde tepki verilen ve yinelenen herhangi bir davranış dizisi olarak tanımlamaktadır.⁹² Bağlantı siyaseti; iç ve uluslararası siyaset, meseleler ve aktörler arasındaki uluslararası etkileşime ve karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır. Devletler meseleleri birbirine bağlayarak, kendileri için daha önemli siyasi veya ekonomik meselelerde bir taviz alma karşılığında, kendileri için daha önemsiz meselelerde taviz vermektedir.⁹³ Bu iş birlikçi davranış, bir devletin güçlü yanlarını zayıflıklarını telafi etmek için kullanmasından kaynaklanmaktadır. Bu da bağlantı kurmayı stratejik bir etkileşim biçimi haline getirmektedir.⁹⁴

Kavramının demokratikleşme ve demokrasi teşvikine uygulanmasında Levitsky ve Way, bağlantıyı bir ülkenin dış aktörle olan bağlarının yoğunluğu olarak tanımlamaktadır. Levitsky ve Way hedef ülkeyle dış aktör

⁹⁰ Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe," içinde *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, ed. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier. (Ithaca: Cornell University Press, 2005), 3-10.

⁹¹ Beichelt, "The Research Field of Democracy Promotion," 3.

⁹² James N. Rosenau, *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems*, (New York: The Free Press, 1969), 45.

⁹³ Susanne Lohmann, "Linkage Politics," *Journal of Conflict Resolution* 41, no 1 (1997): 39, Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021, doi.org/10.1177/0022002797041001003.

⁹⁴ Arthur A. Stein, "The Politics of Linkage," *World Politics* 33, no 1 (1980), 63, Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021, doi.org/10.2307/2010255.

arasındaki bağların tarihsel faktörler, askeri işgal, sömürgecilik, entegrasyon ve açıklık gibi çeşitli kaynaklara dayanabileceğini belirtmekle birlikte, bağlantıların çoğunlukla coğrafyanın bir ürünü olduğunu savunmaktadır. ABD, AB veya Avrupa devletlerinin ağırlıklı olarak yer aldığı çok taraflı kurumlara yakın ülkelerin, uzaktaki ülkelere göre bu dış aktörlerle daha yüksek düzeyde ekonomik etkileşime, kurumsal bağlantılara ve sınır ötesi insan ve bilgi akışlarına sahip olduğunu dile getirmektedir. Bu bağlamda, hedef ülkedeki elitler, kurumlar ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla Batılı dış aktörler arasındaki kapsamlı bağlantılar ikili bir işleve sahip olmaktadır. Öncelikle, hükümetlerinin hakları kötüye kullanması durumunda Batı'da haberleri yayarak ve Batılı hükümetlere baskı uygulayarak otoriter suistimallere tepki vermelerine sebep olabilirler. İkinci olarak bu bağlantılar, dış aktörlerle bağlantıların getirdiği mevcut fırsatlardan yararlanmak için siyasi, ekonomik veya teknokratik elitlerin, muhalefet hareketlerinin ve seçmenlerin demokratikleşme baskısı için harekete geçmelerinde etkili olabilirler.⁹⁵

Bağlantı modelinde dış aktör, aşağıdan demokratikleşme için yerel unsurları güçlendirir. Demokrasi teşviki doğrudan veya dolaylı olarak toplum düzeyinde gerçekleştirilebilir. Doğrudan demokrasi teşvikinde dış aktör, kısa vadeli hesaplamalarını ve hükümetler veya sivil toplum kuruluşları gibi önemli aktörlerin iç güç dengesini etkilemek için demokrasi yanlısı sivil toplumu, siyasi partileri, grupları veya hareketleri materyal ve/veya eğitim desteğiyle teşvik edebilir. Dolaylı demokrasi teşvikinde dış aktör ekonomik büyüme ve eğitim gibi demokratikleşme için uzun dönemde gerekli sosyoekonomik koşulları iyileştirmeyi hedefler. Bağlantı modelinde demokrasi teşvikinin aşağıdan yukarıdan yaklaşımıyla toplumsal aktörler hedef alınarak demokratik norm ve değerlerin yayılması amaçlanmaktadır.⁹⁶

Bu modelde kullanılan mekanizma sosyalleşme veya sosyal öğrenmedir. Checkel sosyalleşmeyi bir topluluğun kendi normlarını ve kurallarını diğer topluluğun aktörlerine aktarma süreci olarak tanımlamaktadır.⁹⁷ Risse ve Sikkink sosyalleşmeyi uluslararası normların

⁹⁵ Steven Levitsky ve Lucan Way, "International Linkage and Democratisation," *Journal of Democracy* 16, no 3 (2005): 21-25, Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021, DOI:10.1353/jod.2005.0048.

⁹⁶ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 890-891.

⁹⁷ Jeffrey T. Checkel, "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework," *International Organization* 59, no 4 (2006): 804, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/3877829.pdf>.

içselleştirilmesi ve iç düzenlemelerde uygulanması olarak tanımlamaktadır.⁹⁸ Ancak, Schimmelfennig rasyonalist bir yaklaşımla sosyalleşme sürecinde aktörlerin stratejik hesaplamalarının belirleyici olduğunu ve sosyalleşmenin tek başına birinin kendi normlarında değişim yaratmada yeterli olmadığını savunmaktadır. Bu hususta, aktörler siyasi tercihlerini norma uygun olan ve olmayan davranışın maliyet-fayda hesaplamalarına dayalı olarak belirleyerek ödül kazanmak veya cezadan kaçınmak için normlara uymaktadır.⁹⁹ Böylelikle, demokratikleşmenin ardındaki nedensel mekanizma dış aktörlerin iktidarlarıyla iç aktörlerin rasyonel hesaplamaları olabilmektedir.¹⁰⁰

Siyasi elitler, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları gibi iç aktörler ve dış aktörler arasındaki bağlar sayesinde uluslararası ağlar demokratik normları iç düzenlemelere aktarır, yerel aktörleri sosyalleştirir ve değişimin araçları,¹⁰¹ yayılma araçları (*diffusion agents*)¹⁰² veya norm girişimcileri (*norm entrepreneurs*)¹⁰³ haline gelirler. Dış aktörle hedef devlet arasındaki uluslararası ağlar aracılığıyla sosyalleşme veya sosyal öğrenme demokratik normların, değerlerin ve prensiplerin yakınlaşmasını sağlayabilir.¹⁰⁴ Böylelikle, Whitehead'ın “yakınsama yoluyla demokratikleşme” (*democratisation by convergence*)¹⁰⁵ ve Chalmers'ın “uluslararasılaştırılmış iç politika” (*internationalised domestic politics*)¹⁰⁶ kavramıyla uyumlu olarak belirli bir yerel sistemle yerel aktörlerin hesapları ve stratejileri, iç

⁹⁸ Thomas Risse ve Kathryn Sikkink, “The Socialization of International Human Rights Norms into Domestic Practices: Introduction,” içinde *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*, ed. Thomas Risse, Stephen C. Ropp ve Kathryn Sikkink. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999): 5.

⁹⁹ Frank Schimmelfennig, “Strategic Calculation and International Socialization: Membership Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe,” *International Organization* 59, no 4 (2005): 828-830, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, doi.org/10.1017/S0020818305050290.

¹⁰⁰ Jeffrey T. Checkel, “Why Comply? Social Learning and European Identity Change,” *International Organization* 55, no 3 (2001): 562, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, doi.org/10.1162/00208180152507551.

¹⁰¹ Kubicek, “International Norms,” 15.

¹⁰² Silander, *Democracy from the Outside-In*, 82.

¹⁰³ Ann Fiorino, “The Evolution of International Norms,” *International Studies Quarterly* 40, no 3 (1996): 375, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/2600716.pdf>.

¹⁰⁴ Kubicek, “International Norms,” 6.

¹⁰⁵ Laurence Whitehead, “Three International Dimension of Democratization,” 3-25.

¹⁰⁶ Douglas A. Chalmers, “Internationalized Domestic Politics in Latin America the Institutional Role of Internationally Based Actors,” 1993, Erişim Tarihi: Ekim 12, 2021, <http://www.columbia.edu/~chalmers/IntDomPol.htm>.

sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelen dış aktörlerin ve/veya faktörlerin baskıları veya destekleri tarafından etkilenir veya uluslararasılaştırılır.

AB demokrasi teşvikinde bağlantı modelini kullanırken hedef devletlerin hem hükümetlerini hem de sivil toplum kuruluşları, özel sektör birimleri, üniversiteler ve bilimsel kuruluşlar gibi hükümet dışı aktörlerini sosyalleşme ve sosyal öğrenme süreçlerine dâhil etmektedir. AB uzun dönemde yakınsama, norm transferi ve siyasi değişim ihtimalini artıracak eğitim ve değişim programları ile eşleştirme projelerini finanse etmektedir.¹⁰⁷ Ayrıca, AB bağlantı modelinde dolaylı olarak ticareti, yardımları ve yatırımı demokrasinin sosyoekonomik gerekliliklerini desteklemede kullanmaktadır.¹⁰⁸ Aşağıdan yukarıya yaklaşımla insan hakları ve demokrasiyle ilgili bilgi ve eğitim programları aracılığıyla sivil toplumun yanı sıra kamu kurumlarının icraatlarının denetlenmesi için hükümet dışı aktörler desteklenmektedir.¹⁰⁹

Finansal araçların yanı sıra AB, üçüncü ülke hükümetleri ve sivil toplum temsilcileriyle kurduğu siyasi diyaloglarda insan hakları hükümlerine ve demokratik normlara yer vererek söylemsel sosyalleşmeye (*discursive socialisation*) başvurmaktadır.¹¹⁰ Sosyalleşmeye dayalı bir demokrasi teşviki stratejisi olarak AB normatif baskı unsurunu kullanmaktadır. Normatif baskı için diplomatik girişimler, tebliğler, raporlar, beyanlar ve kararlar aracılığıyla, normları ihlal eden davranışları açıkça eleştirmekte ve ilgili ülkeden davranışını demokratik normlara olan bağlılıkları doğrultusunda değiştirmesini istemektedir.¹¹¹ Risse ve Sikkink'in dikkati çektiği üzere teşhir edip utandırma ve normatif baskı, normları ihlal eden hükümetler topluluğa ait olmak istediğinde etkili olmaktadır.¹¹²

Lavenex ve Schimmelfennig; AB'nin bağlantı modeli ve sosyalleşme mekanizmasını kullanarak demokrasi teşvikinde etkili olabilmesi için AB ve hedef ülke veya toplum arasındaki temasların sıklığının ve yoğunluğunun

¹⁰⁷ Balkır ve Soyaltın, *Avrupalaşma*, 77-78.

¹⁰⁸ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 891.

¹⁰⁹ Lindsay Lloyd, "European Approaches to Democracy Promotion," *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis* 65, no 3 (2010): 558, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021, <https://www.jstor.org/stable/25762017>.

¹¹⁰ Richard Youngs, "European Union Democracy Promotion Policies: Ten Years On," *European Foreign Affairs Review* 6, (2001): 355-373, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/6.3/383253>.

¹¹¹ Judith G. Kelley, *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*, (Princeton: Princeton University Press, 2004), 31-33.

¹¹² Risse ve Sikkink, "The Socialization," 15.

fazla olması gerektiğini ileri sürmektedir. Böylece, yerel aktörlerin demokratik fikir ve uygulamalara dâhil olmaları mümkün olacaktır. Ayrıca, hedef ülkenin dış etkilere açık olması ve sivil toplumun devletten özerk olması gerekmektedir.¹¹³ AB etkisi için bir diğer faktör, hem hükümetin hem de hükümet dışı aktörlerin AB ile özdeşleşme gerekliliğidir. Kültürel uyum veya yerel normların AB normlarında karşılık bulması, AB'nin demokratikleşme üzerindeki etkisini artırmak için önemlidir.¹¹⁴ Bu bağlamda, Manners'ın tespit ettiği üzere uluslararası normların öğrenilmesinde, uyarlanmasında veya reddedilmesinde bir mekanizma olarak kültürel filtre (*cultural filter*) önemli bir rol oynamaktadır.¹¹⁵

B. Kaldıraç

Kaldıraç; demokratikleşme için dış baskı olarak¹¹⁶ veya otoriter hükümetlerin demokrasiyi teşvik eden dış aktörlerin baskılarına karşı kırılabilirlik¹¹⁷ olarak tanımlanmaktadır. Demokratikleşme için dış baskı araçları; diplomatik baskı, demokrasi yardımı, pozitif ve negatif koşulluluk gibi barışçıl baskılardan, güç kullanımı ve askeri müdahale gibi zorlayıcı önlemlere kadar değişiklik göstermektedir.¹¹⁸ Levitsky ve Way kaldıraç modelinin etkili olabilmesinin üç faktöre bağlı olduğunu belirlemektedir. Bu faktörler; demokrasiyi teşvik eden aktörün görece askeri ve ekonomik gücünün olması, demokrasi teşviki ile ekonomik ve güvenlik çıkarlarının birbiriyle çatışmayan dış politika önceliklerinin olması ile hedef devlete siyasi, ekonomik veya askeri destek sağlayabilecek ve demokrasiye alternatif olarak görülebilecek bir bölgesel gücün olmamasıdır.¹¹⁹

Kaldıraç modelinde hedef, üçüncü ülke hükümetleridir. Demokrasi teşvikinin hükümetlerarası ve yukarıdan aşağıya yaklaşımıyla amaç, devlet kurumlarında ve davranışlarında demokratik değişim yaratmaktır.¹²⁰ Kaldıraç modelinde temel mekanizma; dış aktörlerin, üçüncü ülke hükümetlerini kendi kuralları, normları ve politikalarına uymaya zorlamak

¹¹³ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 892.

¹¹⁴ Sedelmeier, "Europeanisation," 16.

¹¹⁵ Manners, "Normative Power," 245.

¹¹⁶ Elena Baracani, "US and EU Strategies for Promoting Democracy," içinde *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe's Role in the World*, ed. Federiga Bindi. (Washington: Brookings Institution Press, 2010), 307.

¹¹⁷ Levitsky ve Way, "International Linkage," 21.

¹¹⁸ Baracani, "US and EU Strategies," 308.

¹¹⁹ Levitsky ve Way, "International Linkage," 21-22.

¹²⁰ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 889-892.

için kullandıkları koşulluluktur.¹²¹ Koşulluluk, dış aktör tarafından demokratik koşulların belirlenmesi ve iç aktör tarafından demokratik koşulların yerine getirilmesi sürecini içeren bir pazarlık sürecidir. Pazarlık olduğu için koşulluluk; hedef devleti bir kural, norm veya politika benimsemeye zorlamak için teşvikler ve yaptırımlar içeren bir rasyonel aktör modelini ifade etmektedir.¹²² Dış aktör demokratik koşulların yerine getirilmesi karşılığında teşvikler veya ödüller sunarak pozitif koşulluluğu kullanabileceği gibi, demokratikleşmede ilerleme sağlanamadığı takdirde negatif koşulluluğu da kullanabilir.¹²³ Negatif koşullulukta dış aktör, mali yardımı kesebilir ve diplomatik ilişkileri askıya alabilir.¹²⁴ Sonuç odaklı düşünme mantığından hareketle, faydalarını maksimize etmek isteyen yerel aktörler dış baskıya uyum sağlamanın maliyet ve faydalarını hesaplamaktadır. Dış aktör, demokratik değişimi teşvik etmek için yasal ve siyasi kaynaklar sağlayıp belli aktörleri güçlendirmeyi tercih ederek yerel aktörler arasındaki güç dengesini etkileyebilmektedir.¹²⁵

AB demokrasi teşvikinde kaldıraç modelini kullanırken hedef devletin kurumlarında ve davranışlarında değişim yaratmak için temel mekanizma olarak koşulluluğa başvurmaktadır.¹²⁶ AB demokratikleşme için kurum geliştirme, kapasite geliştirme, seçim desteği ve gözlemi gibi teknik yardım, mali yardım ve yetkililerin eğitimi gibi destekler sağlamaktadır. Demokrasiyle ilgili taleplerinin yerine getirilmesi karşılığında hedef ülkeye yönelik politikasına bağlı olarak vize kolaylığı, AB pazarına erişim, ticaret anlaşmaları, ortaklık anlaşmaları ve üyelik perspektifi teşviklerini sunmaktadır. Maddi ödüller ve faydalar dışında Pridham, sosyal ve sembolik ödüllerin önemini belirtmektedir. AB'nin demokratikleşen bir ülkeyle resmi bir ilişki kurması, ilgili ülkenin yeni demokratik kimliğinin onaylanmasında kendisine gerekli uluslararası meşruiyeti sağlayacağından maddi olmayan bu ödüller diğer ülkeler üzerinde bir kaldıraç sağlayabilecektir.¹²⁷

¹²¹ Balkır ve Soyaltın, *Avrupalaşma*, 74.

¹²² Kubicek, "International Norms," 17.

¹²³ Baracani, "US and EU Strategies," 308.

¹²⁴ Viljar Veebel, "European Union's Positive Conditionality Model in Pre-Accession Process," *TRAMES* 13, no 3 (2009): 208, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=145017>.

¹²⁵ Sedelmeier, "Europeanisation," 11.

¹²⁶ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 893.

¹²⁷ Geoffrey Pridham, "The European Union, Democratic Conditionality and Transnational Party Linkages: The Case of Eastern Europe," içinde *Democracy without Borders:*

Schimmelfennig, Engert ve Knobel, AB'nin demokrasi ve insan haklarının teşvikinde temel stratejisinin ödül ile güçlendirmeye (*reinforcement by reward*) dayalı pozitif koşulluluk olduğunu belirtmektedir. AB, ödülleri demokratik reformların yerine getirilmesine bağlayarak koşulların gerçekleştirilip gerçekleştirilmemesine bağlı olarak vaat edilen ödülleri vermekte veya vermemektedir. Demokrasi teşvikinin bu dış teşvik modelinde AB, hedef hükümetin davranışını değiştirmek için maliyet-fayda hesaplamalarına zorlayıcı veya destekleyici müdahalede bulunmamaktadır. Bu hususta AB, koşullarının yerine getirilmemesi durumunda ceza ile pekiştirmeye (*reinforcement by punishment*) başvurmayarak ekstra maliyet getirmediği gibi destekleme ile pekiştirmeye (*reinforcement by support*) de başvurmayarak koşulsuz yardım sunmamaktadır. AB, demokratik koşulluluğa bağlı olarak mali yardımları ve kurumsal bağları demokrasi ve insan hakları konusundaki koşulların yerine getirilmesinde kaldıraç olarak kullanmaktadır.¹²⁸

AB'nin genişleme politikasındaki başarısı büyük ölçüde kaldıraç modeli çerçevesinde koşulluluk ilkesinin uygulanmasına bağlanmaktadır. Ancak, Avrupa Komşuluk Politikasında güvenilir bir üyelik vaadinin yokluğu ve ödüllerin belirsizliği bağlamında koşulluluk mekanizmasının kullanımı demokrasinin teşvik edilmesinde etkisiz ve yetersiz görülmektedir.¹²⁹ Ayrıca, AB adaylık dışında sahada koşulluluk ilkesini uygulama pratiklerinde tutarsızlık göstermektedir. Örneğin, Doğu komşularına yönelik saha uygulamalarına bakıldığında; AB'nin Ukrayna ile ilişkilerinin derinleşmesini demokrasi ile ilgili koşulların gerçekleşmesi çerçevesinde sürdürerek pozitif koşulluluk ilkesini tutarlı bir şekilde uygulamış olmasına rağmen yolsuzluk karşısında bir yaptırım uygulamadığı görülürken, benzer bir durumda olan

Transnationalization and Conditionality in New Democracies, ed. Jean Grugel. (London & New York: Routledge, 1999), 63.

¹²⁸ Frank Schimmelfennig, Stefan Engert ve Heiko Knobel, "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey," *Journal of Common Market Studies* 41, no 3 (2003): 495-497, Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021, doi.org/10.1111/1468-5965.00432.

¹²⁹ Kelley, "New Wine,"; Olga Burlyuk ve Natalia Shapovalova, "'Veni, Vidi, ... Vici?' EU Performance and Two Faces of Conditionality towards Ukraine," *East European Politics* 33, no 1 (2017): 36-55, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021, doi.org/10.1080/21599165.2017.1280470; Andrea Gawrich, Inna Melnykovska ve Rainer Schweichert, "Neighbourhood Europeanization through ENP: The Case of Ukraine," *KFG The Transformative Power of Europe Working Paper no 3*, Ağustos 2009, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021, https://www.polsoz.fu-berlin.de/en/v/transformeurope/publications/working_paper/wp/wp3/WP_03_August_Melnykovska_Gawrich_Schweickert.pdf.

Moldova'ya yönelik olarak finansal yardımların geri çekilmesiyle ceza ile pekiştirmeye başvurduğu görülmüştür. Gürcistan ve Belarus ile ilişkilerinde koşulluluk uygulamasını yaptırımlarla destekleyen AB, Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerinde aynı tutarlılığı göstermemiş, demokrasi ve insan hakları ihlallerine rağmen bu ülkelerle enerji ve ticarete yönelik ilişkiler geliştirilmiştir.¹³⁰

Pace, AB'nin Güney komşuları ile ilişkilerinde tek sesli hareket edemeyerek yekpare bir mesaj verememesinin AB'nin demokrasi teşviki uygulamalarında tutarsızlık ve çelişkilere yol açtığını belirtmektedir.¹³¹ Börzel ve Lebanidze ise AB'nin demokrasi teşviki ile güvenlik çıkarları arasında bir çatışma söz konusu olduğunda, AB'nin demokrasi yerine istikrarı tercih ettiğini dile getirmektedir. AB'nin Güney komşularında demokratikleşme-istikrar ikilemi sebebiyle koşulluluk mekanizmasını uygulamada seçici ve tutarsız davranarak normatif gücünü sınırladığı tespit edilmektedir.¹³² Nitekim Youngs AB'nin istikrar kaygılarına istinaden demokratikleşme süreçlerinde kayda değer ilerleme kaydedemeyen Suriye, Mısır ve Tunus gibi otoriter rejimlere yardımlarını artırarak hem negatif hem de pozitif koşulluluğu yok saydığını tespit etmektedir.¹³³ Börzel ve van Hüllen ise AB'nin tek sesli ve yekpare bir mesaj verebildiğini ancak üçüncü ülkedeki rejimin demokrasi ve istikrar seviyesi düştükçe AB'nin yaşadığı demokratikleşme-istikrar ikileminin çok daha öne çıktığını savunmaktadır.¹³⁴

Schimmelfennig ve Sedelmeier, AB'nin etkili olabilmesi için ödüllere ulaşmada belirlediği koşullarda netlik olması gerektiğini dile getirmektedir. Bununla birlikte, ödüllerin boyutunun ve elde edilme hızının, yerel aktörlerden uyum beklentisiyle ilişkili olduğu tespit edilmektedir. Ödüllerin boyutu daha büyük ve ödüllere erişim süresi yakın bir gelecekte olduğunda yerel aktörlerden daha yüksek bir uyum beklenmektedir. Ayrıca, uyum

¹³⁰ Akgül Durakçay ve Güneş Gülal, "Avrupa Birliği'nin Doğu Komşularına," 300-302.

¹³¹ Michelle Pace, "Paradoxes and Contradictions in EU Democracy Promotion in the Mediterranean: The Limits of EU Normative Power," *Democratization* 16, no 1 (2009): 39-58, Erişim Tarihi: Mart 18, 2022, DOI: 10.1080/13510340802575809.

¹³² Börzel ve Lebanidze, "The Transformative Power," 17.

¹³³ Richard Youngs, "Democracy Promotion as External Governance," *Journal of European Public Policy* 16, no 6 (2009): 909, Erişim Tarihi: Mart 18, 2022, DOI: 10.1080/13501760903088272.

¹³⁴ Tanja A. Börzel ve Vera van Hüllen, "One Voice, One Message, But Conflicting Goals: Cohesiveness and Consistency in the European Neighbourhood Policy," *Journal of European Public Policy* 21, no 7 (2014): 1034, Erişim Tarihi: Mart 18, 2022, DOI: 10.1080/13501763.2014.912147.

olmaması durumunda ödüllerin geri çekilmesi için kullanılan tehditlerinin güvenilir olması gerekmektedir. Bu durum, pazarlık gücünün dış aktör lehine olmasını gerektirmektedir. Yerel aktörler tarafından bakıldığında ise, AB koşullarına uygun olarak demokratik değişimi gerçekleştirmeleri için ödüllerin getireceği faydanın yerel uyum maliyetlerinden fazla olması gerekmektedir.¹³⁵ Bu durum da hedef devletteki resmi kurumların ve veto oyuncularının desteğini gerektirmektedir.¹³⁶

C. Yönetişim

Yönetişim ve iyi yönetim kavramları 1980'lerden beri kalkınmayla ilişkilendirilerek temel olarak devletin sosyal ve ekonomik kaynaklarını kalkınma için kullanmasıyla birlikte ele alınmıştır. Ancak, 1990'lı yıllardan beri bu kavramlar devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki etkileşim sürecini ele almak ve sivil alana, gayri resmi kurumlara, meşruiyete, insan haklarının korunmasına, şeffaflığa, hesap verilebilirliğe, etkililiğe ve idarenin yönetiminde vatandaşların katılımına önem atfetmek için kullanılmaya başlanmıştır.¹³⁷

Demokrasi teşvikinde yönetim modeli daha geleneksel bağlantı ve kaldıraç modellerine alternatif ve tamamlayıcı olarak önerilmektedir. Bağlantı modelinin toplum odağı ve kaldıraç modelinin siyasa (*polity*) odağının aksine, yönetim modeli kamu idaresi ve sektörel politika yapımı üzerine odaklanmaktadır.¹³⁸ Yönetişim modeli; demokrasilerde yalnızca hükümetlerin ve sivil toplumun değil, bürokrasilerin de demokratik prensip ve davranışları etkin bir biçimde benimsemesi gerektiğini savunmaktadır.¹³⁹ Böylelikle, yönetim modeli devlet ve toplum arasında bir düzeyin demokratikleşmesini hedeflemektedir.¹⁴⁰ Demokratikleşmeyi bir rejim

¹³⁵ Schimmelfennig ve Sedelmeier, "Governance by Conditionality," 672-673.

¹³⁶ Sedelmeier, "Europeanisation," 11.

¹³⁷ Thomas G. Weiss, "Governance, Good Governance and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges," *Third World Quarterly* 21, no 5 (2000): 795-814, Erişim Tarihi: Eylül 22, 2021, doi.org/10.1080/713701075.

¹³⁸ Tina Freyburg ve diğerleri, *Democracy Promotion by Functional Cooperation: The European Union and Its Neighbourhood*, (The United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2015), 42.

¹³⁹ Joy Marie Moncrieffe, "Reconceptualizing Political Accountability," *International Political Science Review* 19, no 4 (1998): 392, Erişim Tarihi: Eylül 22, 2021, doi.org/10.1177/019251298019004004.

¹⁴⁰ Anne Wetzel, "Governance Perspective: Democratic Governance Promotion through Functional Cooperation," içinde *The Substance of EU Democracy Promotion: Concepts and Cases*, ed. Anne Wetzel ve Jan Orbie. (The UK: Palgrave Macmillan, 2015), 63.

değişikliği olarak görmektense, kamu politikasının tüm alanlarındaki karar verme ve idari davranış aşamalarında demokrasinin prosedürel ilkelerinin benimsenmesinin gereği olarak demokratik yönetim kavramına odaklanılmaktadır.¹⁴¹ Demokratik yönetimin temel prensiplerini şeffaflık, hesap verilebilirlik ve katılım oluşturmaktadır.¹⁴²

Yönetişim modelinin merkezinde, kurumsallaşmış ilişkiler ve işlevsel sektörel işbirliği yoluyla ülkeler arasında hükümetlerarası ağların oluşturulması yer almaktadır. Hükümetlerarası ağlar iş birliğini ve hesap verilebilirlik ve hukukun üstünlüğü gibi demokratik normların yayılmasını kolaylaştırmaktadır.¹⁴³ Bu sebeple, yönetim modelinde düzenli etkileşim gerektiğinden sosyalleşme mekanizması daha elverişli gözükmektedir.¹⁴⁴ Ancak; belirli bir politika alanında teknik yardım veya uzmanlık, belirli koşulların yerine getirilmesi şartına bağlanarak konuya özgü kaldıraç kullanılması da etkili olabilmektedir.¹⁴⁵

Demokrasi teşvikinin yönetim modeli AB'nin müktesebatına dayanan kurallarını ve politikalarını dış yönetim yoluyla sınırlarının ötesine genişletmesi fikrinden kaynaklanmaktadır. AB politikaları şeffaflık, hesap verilebilirlik ve katılım gibi demokratik yönetim prensipleriyle oluşturulduğu için, üçüncü ülkelerin belirli bir alandaki kamu politikası yönetiminin o alandaki AB mevzuatına yakınlaştırılmasıyla AB'nin dolaylı olarak demokratik yönetimi teşvik ettiği savunulmaktadır.¹⁴⁶

AB, 1990'ların başından beri iyi yönetim kavramını kullanarak kalkınma politikalarına entegre etmiştir.¹⁴⁷ 2001 yılında AB, üçüncü ülkelerle olan dış ilişkilerinde çevre, ticaret ve göç gibi çeşitli politika alanlarına insan hakları ve demokratikleşme hedeflerini dâhil ederek mali işbirliği araçları ve ikili diyaloglar gibi Topluluk araçlarının

¹⁴¹ Freyburg ve diğerleri, *Democracy Promotion by Functional Cooperation*, 42-43.

¹⁴² Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 889-895.

¹⁴³ Anne-Marie Slaughter, "Government Networks: The Heart of the Liberal Democratic Order," içinde *Democratic Governance and International Law*, ed. Gregory H. Fox ve Brad R. Roth. (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 202.

¹⁴⁴ Wetzels, "Governance Perspective," 61.

¹⁴⁵ Slaughter, "Government Networks," 228.

¹⁴⁶ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 896.

¹⁴⁷ Maurizio Carbone, "The European Union, Good Governance and Aid Co-ordination," *Third World Quarterly* 31, no 1 (2010), 20-22, Erişim Tarihi: Eylül 22, 2021, <https://www.jstor.org/stable/pdf/25677753.pdf>.

demokratikleştirme potansiyelini kabul etmiştir.¹⁴⁸ 2006 yılında demokratik yönetim kavramı resmi belgelerde ilk kez kullanılarak demokratik yönetimin tüm unsurlarının teşvik edilmesi; yoksulluğun ortadan kaldırılması, eşitsizliklerin azaltılması ve sürdürülebilir kalkınma gibi AB kalkınma politikasının ana hedeflerine entegre edilmiştir.¹⁴⁹

Börzel, Pamuk ve Stahn AB'nin Güney Kafkasya'da demokrasi teşviki politikalarında demokrasinin kalkınma ve devlet olma ilkeleri ile ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunu tespit etmektedir. Keyfi yönetim sorunlarının ve yaygın yolsuzluğun olduğu Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'da AB'nin demokratik reform ve kurumsal istikrar hedefleri arasındaki çatışmanın iyi yönetim modelinin ihracı ile çözüldüğü dile getirilmektedir. Ancak, AB'nin siyasi istikrarı demokratik değişime tercih etmesi ve enerji güvenliği gibi çıkarlarını ön plana çıkarması iyi yönetim modelinin teşvik edilmesini sınırlamaktadır.¹⁵⁰

AB'nin demokratik yönetimi teşvikinde, AB ile üçüncü ülke kamu idarecileri arasında çevre, göç ve rekabet gibi belirli bir kamu politikası alanında yatay yönde hükümetlerarası ağlar kurulmaktadır. Lavenex ve Schimmelfennig, demokratik yönetim kural ve normlarının aktarımının, AB ile hedef devlet arasındaki işbirliğinin kurumsallaşmasına ve hedef devlet yetkililerinin AB kurumlarıyla temaslarının yoğunluğuna bağlı olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca, AB demokratik yönetim normlarının diğer uluslararası aktörler tarafından pekiştirilmesi bu normların aktarım olasılığını artırmaktadır. Demokratik yönetim teşvikinin etkililiği için bir diğer önemli husus, ilgili sektörde AB'nin lehine asimetrik bir karşılıklı bağımlılığın bulunmasıdır. Hedef ülkelerin yerel koşulları bağlamında modelin etkililiği ise sektörel uyum maliyetleri ile yönetimin erişilebilirlik ve özerklik düzeyine bağlıdır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament "the European Union's Role in Promoting Human Rights and Democratisation in Third Countries,"* COM(2001) 252 final, Brüksel, Mayıs 8, 2001.

¹⁴⁹ Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions "Governance in the European Consensus on Development: Towards a Harmonised Approach within the European Union,"* COM(2006) 421 final, Brüksel, Ağustos 30, 2006.

¹⁵⁰ Tanja A. Börzel, Yasemin Pamuk ve Andreas Stahn, "Democracy or Stability? EU and US Engagement in the Southern Caucasus," içinde *Promoting Democracy and the Rule of Law: American and European Strategies*, ed. Amichai Magen, Thomas Risse ve Michael A. McFaul. (New York: Palgrave Macmillan, 2009), 151-177.

¹⁵¹ Lavenex ve Schimmelfennig, "EU Democracy Promotion," 889-897.

Sonuç

Küreselleşmenin ve özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin etkisiyle ülkeler siyasi dış nüfuza daha açık hale etmiştir. Uluslararası bağlamın ve dış aktörlerin devletlerin iç süreçlerini ve rejimlerini etkileme kapasitesi ve potansiyeli artmıştır. Bu sebeple, demokratikleşmeyi uluslararası boyutu olmadan düşünmek mümkün değildir. Dış aktörler doğrudan ya da dolaylı olarak yerel aktörlerin normlarını, kimliklerini, davranışlarını ve hesaplamalarını etkileyebilmektedir. Dış aktörlerin diğer devletlerde demokrasi teşvikinde bulunma sebeplerinin ardında demokrasinin üstünlüğüne olan inançlarından kaynaklanan ahlaki ve normatif bir güdü olabileceği gibi, demokrasilerin barışçıl olduğuna yönelik varsayımlarından kaynaklanan güvenlik kaygıları da bulunabilmektedir.

1990'lardan beri dış politikasında demokrasi teşviki gündemine sahip olan AB demokrasi, insan haklarına saygı ve hukukun üstünlüğü gibi normatif güdülerini çeşitli hukuksal gelişmeler ile kurumsallaştırarak ve yasalaştırarak meşrulaştırmıştır. AB, demokrasi teşvikini dış politikasının yanı sıra güvenlik stratejisi ile birlikte ele alarak rasyonel güdülerle de hareket etmektedir. AB'nin en başarılı dış politika ve güvenlik stratejisi olarak görülen genişleme politikası ile üçüncü ülkelerin demokratikleşme süreçlerini etkileyebilme başarısı, AB'nin adaylık/üyelik dışında kurduğu ilişkilere örnek teşkil etmiştir. Özellikle, komşuluk alanında izlediği politikalar demokrasi teşviki hususunda genişleme politikasının izlerini taşımaktadır.

AB'nin demokrasi teşvikine yönelik üçüncü ülkelerdeki saha uygulamaları AB'nin demokrasi teşviki üzerine kavramsal ve kuramsal çerçevelerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Böylelikle, daha çok vaka çalışmaları üzerine yoğunlaşan literatürde AB'nin üçüncü ülkelerin demokratikleşmesindeki etkisi daha çok koşulluluk mekanizmasının başarılı bir şekilde kullanılmasına atfedilmektedir. Koşulluluk ilkesinin yanı sıra geleneksel olarak sosyalleşme mekanizmasını da kullanan AB, bu iki aracın nitelediği kaldıraç ve bağlantı modelleri aracılığıyla Birlik norm, değer ve kurallarının aktarılmasını amaçlamaktadır. AB, demokrasinin doğrudan bir tanımını yapmamakla birlikte, demokrasinin siyasi unsurlarının yanı sıra uzun vadeli bir süreç olarak ele aldığı demokratikleşme sürecinde kalkınmanın rolüne büyük önem atfetmektedir. Bu bağlamda kalkınma politikalarına entegre ettiği iyi yönetim kavramını demokrasi teşvikinde ele alması sonucunda yönetim modeli de literatürde AB etkisi için alternatif olarak önerilmeye başlanmıştır. AB bağlantı, kaldıraç ve yönetim

modelleriyle hem yukarıdan aşağıya hem aşağıdan yukarıya yaklaşıma birden çok iç aktörle ilişki kurmakta ve demokrasinin birçok unsurunu teşvik etmektedir. Siyasi ve ekonomik araçların yanı sıra normatif baskı unsuruna sıklıkla başvuran AB, demokrasi teşvikiyle üçüncü ülkelerin iç aktörlerinin hem rasyonel hesaplamalarını etkileyerek hem de AB ile özdeşleşme düzeylerini artırarak norm, kimlik ve davranışlarında demokratik değişim yaratmaya çalışmaktadır.

AB'nin saha ve uygulama pratiklerinin gösterdiği üzere diğer hayati çıkarlarıyla çatışması durumunda demokrasi teşviki ikinci plana itilebilmektedir. AB demokrasi teşviki politikalarını MDAÜ genişlemesinden elde ettiği öğrenme süreciyle şekillendirse de, Komşuluk ve Batı Balkanlar gibi bölgelere yönelik demokrasi teşviki politikalarında Birlik üyelerine göre daha istikrarsız bir coğrafyada demokratikleşme yerine istikrarı tercih etmektedir. Bu durum insan hakları ve demokrasiye yönelik ihlallere rağmen koşulluluk prensibinin uygulanmasında seçici ve tutarsız davranmasını beraberinde getirmiştir. Demokratikleşme-istikrar ikileminin söz konusu olduğunda istikrar ve başta enerji kaynaklarına sorunsuz erişim olmak üzere güvenlik çıkarları ağır basmaktadır.

AB'nin özellikle koşulluluk mekanizmasını uygulamada seçici ve tutarsızlığı sonucu standarda yakın bir yaklaşıma sahip olamaması, bu mekanizmanın genişleme dışındaki politikalarında zayıf kalması ile birleşerek AB'nin diğer politikalarında demokratik etki ve dönüşümüne yönelik beklentiyi düşürmektedir. Bu bağlamda her ne kadar AB politikalarında genel olarak demokrasi teşvikinin özü korunsa da, uygulamada farklı ülke ve bölgelere yönelik farklı yaklaşımlar söz konusu olmaktadır. Ayrıca, MDAÜ'nün AB'ye üyeliklerinin ardından genişleme politikasının inandırıcılığının azalmasının da Birliğin demokrasi teşvikine olumsuz yansımaları dikkate alınmalıdır. Ancak, bu noktada AB etkisinin aday, komşu ya da herhangi bir üçüncü ülkeye doğrudan yansımayaçağı vurgulanmalıdır. Demokrasi teşvikinde AB ya da başka herhangi bir dış aktörün etkisinden bahsedebilmek için demokrasi teşvikinin doğrusal ve tek taraflı olmasının ön kabulünden ziyade üçüncü ülkelerin iç dinamiklerinin belirleyici olacağı göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Abdibaitova-Pala, Burulkan. “Demokratikleştirme Bağlamında Kırgızistan-Avrupa Birliği İlişkileri.” içinde *Bağımsızlığının 30. Yılında Kırgız Cumhuriyeti: Dış Politika ve Uluslararası İlişkiler*, editörler Burulkan Abdibaitova-Pala, Ankara: Astana Yayınları, 2021.
- Akgül Durakçay, Fulya ve Asiye Gün Güneş Gülal. “Avrupa Birliği’nin Doğu Komşularına Yönelik Yaklaşımında Demokrasi Teşviki.” *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi* 3, no 3 (2018): 289-310. Erişim Tarihi: Mart 9, 2022, doi: 10.30784/epfad.489242.
- Akgül Durakçay, Fulya ve Özge Bozkaya. “Avrupa Komşuluk Politikası’nda Demokrasi Teşviki: Ermenistan Örneği ve İç Dinamiklerin Değerlendirilmesi.” *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6, no 2 (2019): 223-247. Erişim Tarihi: Mart 9, 2022. doi.org/10.17336/igusbd.486612.
- Alihodžić, Sead. “The Mechanics of Democracy Promotion Tools: Bridging the Knowledge-To-Practice Gap.” *Development in Practice* 26, no 4 (2016): 431-443. Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021. doi.org/10.1080/09614524.2016.1162767.
- Avery, Graham. “EU Expansion and Wider Europe.” içinde *The European Union: How Does It Work*, editörler Daniel Kenealy, John Peterson ve Richard Corbett, 163-186. Oxford: Oxford University Press, 2015.
- Balkır, Canan ve Diğdem Soyaltın. *Avrupalılaşıma: Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Baracani, Elena. “US and EU Strategies for Promoting Democracy.” içinde *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe’s Role in the World*, editör Federiga Bindi, 320-335. Washington: Brookings Institution Press, 2010.
- Beichelt, Timm. “The Research Field of Democracy Promotion.” *Living Reviews in Democracy*, (2012): 1-13. Erişim Tarihi: Mart 14, 2022. https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/cis-dam/CIS_DAM_2015/WorkingPapers/Living_Reviews_Democracy/Beichelt.pdf.
- Börzel, Tanja A. ve Bidzina Lebanidze. “The Transformative Power of Europe’ beyond Enlargement: the EU’s Performance in Promoting Democracy in Its Neighbourhood.” *East European Politics* 33, no 1 (2017): 17-35. Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021. doi.org/10.1080/21599165.2017.1280473.
- Börzel, Tanja A. ve Thomas Risse. “One Size Fits All! EU Policies for the Promotion of Human Rights, Democracy and the Rule of Law.” Center for Development, Democracy, and the Rule of Law’un çalıştayında sunulan tebliğ, Stanford University, Ekim 4-5, 2004.

- Börzel, Tanja A. ve Vera van Hüllen. "One Voice, One Message, But Conflicting Goals: Cohesiveness and Consistency in the European Neighbourhood Policy." *Journal of European Public Policy* 21, no 7 (2014): 1033-1049. Erişim Tarihi: Mart 18, 2022. DOI: 10.1080/13501763.2014.912147.
- Börzel, Tanja A., Yasemin Pamuk ve Andreas Stahn. "Democracy or Stability? EU and US Engagement in the Southern Caucasus." içinde *Promoting Democracy and the Rule of Law: American and European Strategies*, editörler Amichai Magen, Thomas Risse ve Michael A. McFaul, 150-184. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- Bridoux, Jeff ve Milja Kurki. "Cosmetic Agreements and the Cracks Beneath: Ideological Convergences and Divergences in US and EU Democracy Promotion in Civil Society." *Cambridge Review of International Affairs* 28, no 1 (2015): 55-74. Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021. doi.org/10.1080/09557571.2014.902653.
- Brinks, Daniel ve Michael Coppedge. "Diffusion Is No Illusion: Neighbor Emulation in the Third Wave of Democracy." *Comparative Political Studies* 39, no 4 (2006): 463-489. Erişim Tarihi: Eylül 24, 2021. doi.org/10.1177/0010414005276666.
- Burlyuk, Olga ve Natalia Shapovalova. "'Veni, Vidi, ... Vici?' EU Performance and Two Faces of Conditionality towards Ukraine." *East European Politics* 33, no 1 (2017): 36-55. Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021. doi.org/10.1080/21599165.2017.1280470.
- Carbone, Maurizio. "The European Union, Good Governance and Aid Coordination." *Third World Quarterly* 31, no 1 (2010), 13-29. Erişim Tarihi: Eylül 22, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/25677753.pdf>.
- Carothers, Thomas. "Democracy Assistance: Political vs. Developmental?." *Journal of Democracy* 20, no 1 (2009): 5-19. Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021. <https://www.journalofdemocracy.org/wp-content/uploads/2012/03/Carothers-20-1.pdf>.
- Chalmers, Douglas A. "Internationalized Domestic Politics in Latin America the Institutional Role of Internationally Based Actors." 1993, Erişim Tarihi: Ekim 12, 2021. <http://www.columbia.edu/~chalmers/IntDomPol.htm>.
- Checkel, Jeffrey T. "International Institutions and Socialization in Europe: Introduction and Framework." *International Organization* 59, no 4 (2006): 801-826. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3877829.pdf>.
- Checkel, Jeffrey T. "Why Comply? Social Learning and European Identity Change." *International Organization* 55, no 3 (2001): 553-588. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. doi.org/10.1162/00208180152507551.

- Commission of the European Communities. *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament “the European Union’s Role in Promoting Human Rights and Democratisation in Third Countries.”* COM(2001) 252 final, Brüksel, Mayıs 8, 2001.
- Commission of the European Communities. *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “Governance in the European Consensus on Development: Towards a Harmonised Approach within the European Union.”* COM(2006) 421 final, Brüksel, Ağustos 30, 2006.
- Council of the European Union. *Council Conclusions on Democracy Support in the EU’s External Relations.* 2974th External Relations Council meeting, Brüksel, Kasım 17, 2009.
- Cox, Robert ve Timothy J. Sinclair. *Approaches to World Order.* New York: Cambridge University Press, 1996.
- Dandashly, Assem. “EU democracy promotion and the dominance of the security-stability nexus,” *Mediterranean Politics* 23, no 1 (2018): 62-82. Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021. doi.org/10.1080/13629395.2017.1358900.
- Demirtaş, Birgül. “AB’nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlar’da Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar.” içinde *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, editörler Sanem Baykal, Sinem Akgül Açıkmeşe, Belgin Akçay ve Çağrı Erhan, 179-210. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2018.
- Diamond, Larry. “Introduction: In Search of Consolidation.” içinde *Consolidating the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives*, editörler Larry Diamond, Marc F. Plattner, Yun-han Chu ve Hung-mao Tien, xiii-xlvi. Baltimore & London: Johns Hopkins University Press, 1997.
- Diamond, Larry. “Is Pakistan the (Reverse) Wave of the Future?.” *Journal of Democracy* 11, no 3 (2000): 91-106. Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021. doi:10.1353/jod.2000.0050.
- Efegil, Ertan ve Neziha Musaoğlu. “Demokratikleştirme Bağlamında Avrupa Birliği’nin Orta Doğu Politikası.” *Akademik Orta Doğu* 3, no 1 (2008): 165-174. Erişim Tarihi: Mart 23, 2022. http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu5%20makale/ertan%20efegil_neziha_musaoglu.pdf.
- European Parliament. *Human Rights and Democracy Clauses in the EU’s International Agreements.* Eylül 29, 2005.
- European Parliament. *The European Neighbourhood Policy. Fact Sheets on the European Union.* 2017.

- Fiorino, Ann. "The Evolution of International Norms." *International Studies Quarterly* 40, no 3 (1996): 363-389. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2600716.pdf>.
- Freyburg, Tina, Sandra Lavenex, Frank Schimmelfennig, Tatiana Skripka ve Anne Wetzel. *Democracy Promotion by Functional Cooperation: The European Union and Its Neighbourhood*. The United Kingdom: Palgrave Macmillan, 2015.
- Fukuyama, Francis ve Michael McFaul. "Should Democracy Be Promoted or Demoted?." *The Washington Quarterly* Winter (2007): 23-45. Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021. doi.org/10.1162/wash.2007.31.1.23.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, 1992.
- Gawrich, Andrea, Inna Melnykovska ve Rainer Schweichert. "Neighbourhood Europeanization through ENP: The Case of Ukraine." *KFG The Transformative Power of Europe Working Paper no 3*, Ağustos 2009, Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021. https://www.polsoz.fu-berlin.de/en/v/transformeurpe/publications/working_paper/wp/wp3/WP_03_August_Melnykovska_Gawrich_Schweickert.pdf.
- Gershman, Carl. "Democracy as Policy Goal and Universal Value." *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations* Winter/Spring (2005): 19-38. Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021. <https://www.journalofdemocracy.org/articles/democracy-as-a-universal-value/>.
- Grabbe, Heather. *The EU's Transformative Power: Europeanization through Conditionality in Central and Eastern Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
- Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks*. New York: International Publishers, 1971.
- Hobson, Christopher ve Milja Kurki. "Introduction: The Conceptual Politics of Democracy Promotion." içinde *The Conceptual Politics of Democracy Promotion*, editörler Christopher Hobson ve Milja Kurki, 1-16. London & New York: Routledge, 2012.
- Holden, Barry. "Introduction." içinde *Global Democracy: Key Debates*, editör Barry Holden, 1-13. London & New York: Routledge, 2000.
- Hout, Wil. "Governance and Development: Changing EU Policies." *Third World Quarterly* 31, no 1 (2010): 1-12. Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021. doi.org/10.1080/01436590903557298.

- Huber, Daniela. *Democracy Promotion and Foreign Policy: Identity and Interests in US, EU and Non-Western Democracies*. New York: Palgrave Macmillan, 2015.
- Hyde-Price, Adrian. "A 'Tragic Actor'? A Realist Perspective on 'Ethical Power Europe'." *International Affairs* 84, no 1 (2008): 29-44. Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/25144713.pdf>.
- Jahn, Beate. "Kant, Mill, and Illiberal Legacies in International Affairs." *International Organization* 59, no 1 (2005): 177-207. Erişim Tarihi: Mart 10, 2022. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3877882.pdf>.
- Kelley, Judith G. *Ethnic Politics in Europe: The Power of Norms and Incentives*. Princeton: Princeton University Press, 2004.
- Kelley, Judith. "New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy." *Journal of Common Market Studies* 44, no 1 (2006): 29-55. Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021. doi.org/10.1111/j.1468-5965.2006.00613.x.
- Knopf, Jeffrey W. "The Importance of International Learning." *Review of International Studies* 29, no 2 (2003): 185-207. Erişim Tarihi: Mart 10, 2022. <https://www.jstor.org/stable/pdf/20097845.pdf>.
- Kubicek, Paul J. "International Norms, the European Union, and Democratisation: Tentative Theory and Evidence." içinde *The European Union and Democratisation*, editör Paul J. Kubicek, 1-29. London & New York: Routledge, 2003.
- Lavenex, Sandra ve Frank Schimmelfennig. "EU Democracy Promotion in the Neighbourhood: From Leverage to Governance?." *Democratization* 18, no 4 (2011): 885-909, Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021. doi.org/10.1080/13510347.2011.584730.
- Levitsky, Steven ve Lucan Way. "International Linkage and Democratisation." *Journal of Democracy* 16, no 3 (2005): 20-34. Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021. DOI:10.1353/jod.2005.0048.
- Lloyd, Lindsay. "European Approaches to Democracy Promotion." *International Journal: Canada's Journal of Global Policy Analysis* 65, no 3 (2010): 547-559. Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021. <https://www.jstor.org/stable/25762017>
- Lohmann, Susanne. "Linkage Politics." *Journal of Conflict Resolution* 41, no 1 (1997): 38-67. Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021. doi.org/10.1177/0022002797041001003.
- Magen, Amichai ve Michael A. McFaul. "Introduction: American and European Strategies to Promote Democracy – Shared Values, Common Challenges, Divergent Tools?." içinde *Promoting Democracy and the Rule of Law:*

American and European Strategies, editörler Amichai Magen, Thomas Risse ve Michael A. McFaul, 1-33. England: Palgrave Macmillan, 2009.

Manners, Ian. "Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?." *Journal of Common Market Studies* 40, no 2 (2002): 235-258. Erişim Tarihi: Eylül 15, 2021. DOI:10.1111/1468-5965.00353.

March James G. ve Johan P. Olsen. "The Institutional Dynamics of International Political Orders." *International Organization* 52, no 4 (1998): 943-969. Erişim Tarihi: Eylül 10, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2601363.pdf>.

McFaul, Michael. "Democracy Promotion as a World Value." *The Washington Quarterly* 28, no 1 (2004): 147-163. Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021. doi.org/10.1162/0163660042518189.

Moncrieffe, Joy Marie. "Reconceptualizing Political Accountability." *International Political Science Review* 19, no 4 (1998): 387-406. Erişim Tarihi: Eylül 22, 2021. doi.org/10.1177/019251298019004004.

Monten, Jonathan. "The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S. Strategy." *International Security* 29, no 4 (2005): 112-156. Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/4137499.pdf>.

Moravcsik, Andrew. "The Origins of Human Rights Regimes: Democratic Delegation in Postwar Europe." *International Organization* 54, no 2 (2000): 217-252. Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021. <https://www.princeton.edu/~amoravcs/library/origins.pdf>.

Official Journal of the European Communities. *Single European Act*. No L 169/1, Haziran 29, 1987.

Official Journal of the European Communities. *Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties Establishing the European Communities and Certain Related Acts*. 97/C 340/01, Kasım 10, 1997.

Official Journal of the European Communities. *Treaty on European Union*. 92/C 191/01, Temmuz 29, 1992.

Official Journal of the European Union. *Consolidated Version of the Treaty on European Union*. C 326/13, Ekim 26, 2012.

Official Journal of the European Union. *Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community*. 2007/C 306/01, Aralık 17, 2007.

Önsoy Murat, ve Gürol Baba. "One Size Does Not Fit All: An Analysis of US and EU Democracy Promotion in the Western Balkans." *Gazi Akademik Bakış* 11,

- no 22 (2018): 15-39. Erişim Tarihi: Mart 17, 2022. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/495790>.
- Özer, Yonca. "AB'ye Üyelik Sürecinde Türkiye'de Demokratikleşme." *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi* 23, no 2 (2015): 143-168. Erişim Tarihi: Mart 23, 2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/622350>.
- Özkurt, Fatma Zeynep. "European Union Democracy Promotion via Conditionality in Regional Context." *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, no 2 (2017): 1-21. Erişim Tarihi: Mart 17, 2022. DOI: 10.17336/igusbd.324178.
- Pace, Michelle. "Paradoxes and Contradictions in EU Democracy Promotion in the Mediterranean: The Limits of EU Normative Power." *Democratization* 16, no 1 (2009): 39-58. Erişim Tarihi: Mart 18, 2022. DOI: 10.1080/13510340802575809.
- Panke, Diana ve Thomas Risse. "Liberalism." içinde *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. editörler Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, 89-108. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Peceny, Mark. "A Constructivist Interpretation of the Liberal Peace: The Ambiguous Case of the Spanish-American War." *Journal of Peace Research* 34, no 4 (1997): 415-430. Erişim Tarihi: Eylül 14, 2021. doi.org/10.1177/0022343397034004004.
- Peceny, Mark. *Democracy at the Point of Bayonets*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press, 1999.
- Pevehouse, John C. "Democracy from the Outside-In? International Organizations and Democratisation." *International Organization* 56, no 3 (2002): 515-549. Erişim Tarihi: Eylül 10, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/3078587.pdf>.
- Pridham, Geoffrey. "The European Union, Democratic Conditionality and Transnational Party Linkages: The Case of Eastern Europe." içinde *Democracy without Borders: Transnationalization and Conditionality in New Democracies*, editör Jean Grugel, 59-75. London & New York: Routledge, 1999.
- Pridham, Geoffrey. "The international dimension of democratisation: theory, practice and inter-regional comparisons." içinde *Building Democracy? The International Dimension of Democratisation in Eastern Europe*, editörler Geoffrey Pridham, Eric Herring ve George Sanford, 7-29. London & Washington: Leicester University Press, 1994.
- Reynaert, Vicky. "Preoccupied with the Market: the EU as a Promoter of 'Shallow' Democracy in the Mediterranean." *European Foreign Affairs Review* 16, no 5 (2011): 623-637. Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021.

<https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/16.5/EERR2011042>.

- Risse, Thomas ve Kathryn Sikkink. "The Socialization of International Human Rights Norms into Domestic Practices: Introduction." içinde *The Power of Human Rights: International Norms and Domestic Change*, editörler Thomas Risse, Stephen C. Ropp ve Kathryn Sikkink, 1-38. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Risse-Kappen, Thomas. "Democratic Peace – Warlike Democracies: A Social Constructivist Interpretation of the Liberal Argument." *European Journal of International Relations* 1, no 4 (1995): 491-517. Erişim Tarihi: Mart 3, 2022. doi.org/10.1177/1354066195001004005.
- Rosenau, James N. *Linkage Politics: Essays on the Convergence of National and International Systems*. New York: The Free Press, 1969.
- Saatçioğlu, Beken. "Avrupa Birliği ve Demokratikleşme." içinde *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, editörler Belgin Akçay ve İlke Göçmen, 767-788. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2016.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier. "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe." *Journal of European Public Policy* 11, no 4 (2004): 669-687. Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021. doi.org/10.1080/1350176042000248089.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier. "Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe." içinde *The Europeanization of Central and Eastern Europe*, editörler Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, 1-28. Ithaca: Cornell University Press, 2005.
- Schimmelfennig, Frank, Stefan Engert ve Heiko Knobel. "Costs, Commitment and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey." *Journal of Common Market Studies* 41, no 3 (2003): 495-518. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. doi.org/10.1111/1468-5965.00432.
- Schimmelfennig, Frank. "Strategic Calculation and International Socialization: Membership Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe." *International Organization* 59, no 4 (2005): 827-860. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. doi.org/10.1017/S0020818305050290.
- Schmitter, Philippe C. "An Introduction to Southern European Transitions from Authoritarian Rule: Italy, Greece, Portugal, Spain, and Turkey." içinde *Transitions from Authoritarian Rule: Southern Europe*, editörler Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter ve Laurance Whitehead, 3-10. London: The Johns Hopkins University Press, 1986.

- Schmitter, Philippe C. ve Imco Brouwer. "Conceptualizing, Researching and Evaluating Democracy Promotion and Protection." *EUI Working Paper SPS*, Ekim 5, 1999. Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021. <http://cadmus.eui.eu/bitstream/id/995/>.
- Schumpeter, Joseph A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London & New York: Routledge, 2003.
- Sedelmeier, Ulrich. "Europeanisation in New Member and Candidate States." *Living Reviews in European Governance* 6, no 1 (2011): 1-52. Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021. DOI:10.12942/lreg-2011-1.
- Silander, Daniel. *Democracy From the Outside-In? The Conceptualization and Significance of Democracy Promotion*. Sweden: Växjö University Press, 2005.
- Slaughter, Anne-Marie. "Government Networks: The Heart of the Liberal Democratic Order." içinde *Democratic Governance and International Law*, editörler Gregory H. Fox ve Brad R. Roth, 199-236. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Sodaro, Michael. *Comparative Politics: A Global Introduction*. New York: McGraw Hill, 2008.
- Stahn, Andreas ve Vera van Hüllen. "Different Actors, Different Tools? Approaching EU and US Democracy Promotion in the Mediterranean and the Newly Independent States." European Union Studies Association'ın yıllık toplantısında sunulan tebliğ, Montreal, Kanada, Mayıs 17-19, 2007.
- Stein, Arthur A. "The Politics of Linkage." *World Politics* 33, no 1 (1980), 62-81. Erişim Tarihi: Eylül 20, 2021. doi.org/10.2307/2010255.
- Stewart, Susan. "The Interplay of Domestic Contexts and External Democracy Promotion: Lessons from Eastern Europe and the South Caucasus." *Democratization* 16, no 4 (2009): 804-824. Erişim Tarihi: Eylül 16, 2021. doi.org/10.1080/13510340903083034.
- Tolstrup, Jakob. *Russia vs. the EU: The Competition for Influence in Post-Soviet States*. Boulder & London: First Forum Press, 2014.
- Uşul, Ali Resul. "Avrupa Birliği'nin Demokrasi/Siyasi Şartlılığında Çekme-İtme Dengesi ve Bu Dengenin Bozulması." *Uluslararası İlişkiler* 5, no 17 (2008): 105-12., Erişim Tarihi: Mart 23, 2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/539812>.
- Ünalp Çepel, Zühal. "Demokrasinin Güçlenmesi – Sivil Toplum Tartışmalarında Bir Dış Aktör Olarak Avrupa Birliği." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi* 16, no 1 (2017): 33-60. Erişim Tarihi: Mart 23, 2022. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/847173>.

- Vandeputte, Nathan ve Laura Luciani. "European Union Democracy Assistance: An Academic State of Play." *European Partnership for Democracy*, Aralık 2018, 1, 1-22, Erişim Tarihi: Eylül 9, 2021. <https://epd.eu/wp-content/uploads/2018/12/EU-Democracy-Assistance.pdf>.
- Veebel, Viljar. "European Union's Positive Conditionality Model in Pre-Accession Process." *TRAMES* 13, no 3 (2009): 207-231. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=145017>.
- Wæver, Ole. *The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on post Sovereign Security Orders*. London: Routledge, 2000.
- Weiss, Thomas G. "Governance, Good Governance and Global Governance: Conceptual and Actual Challenges." *Third World Quarterly* 21, no 5 (2000): 795-814. Erişim Tarihi: Eylül 22, 2021. doi.org/10.1080/713701075.
- Welzel, Christian. "Theories of Democratization." içinde *Democratization*, editörler Christian W. Haerpfer, Partick Bernhagen, Ronald F. Inglehart ve Christian Welzel, 21-39. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Wendt, Alexander. "Collective Identity Formation and the International State." *American Political Science Review* 88, no 2 (1994): 384-396. Erişim Tarihi: Mart 10, 2021. <https://www.jstor.org/stable/pdf/2944711.pdf>.
- Wendt, Alexander. *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Wetzel, Anne. "Governance Perspective: Democratic Governance Promotion through Functional Cooperation." içinde *The Substance of EU Democracy Promotion: Concepts and Cases*, editörler Anne Wetzel ve Jan Orbie, 58-67. The UK: Palgrave Macmillan, 2015.
- Whitehead, Laurence. "International Aspects of Democratisation." içinde *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, editörler Guillermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter ve Laurence Whitehead, 3-46. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 1986.
- Whitehead, Laurence. "Three International Dimensions of Democratization." içinde *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, editör Laurence Whitehead, 3-25. Oxford & New York: Oxford University Press, 2001.
- Wolff, Jonas ve Iris Wurm. "Towards a Theory of External Democracy Promotion: A Proposal for Theoretical Classification." *Security Dialogue* 42, no 1 (2011): 77-96. Erişim Tarihi: Eylül 10, 2021. doi.org/10.1177/0967010610393551.
- Wolff, Jonas. "Democracy Promotion and Civilian Power: The Example of Germany's 'Value-Oriented' Foreign Policy." *German Politics* 22, no 4

(2013): 477-493. Erişim Tarihi: Eylül 13, 2021.
doi.org/10.1080/09644008.2013.853043.

Yılmaz, Nihat ve K. Caner Doğan. “Avrupa Birliği (AB) Talepleri Doğrultusunda Çek ve Romanya Cumhuriyetleri’nin Demokratikleşme Reformları.” *Karadeniz Araştırmaları*, no 39 (2013): 15-29. Erişim Tarihi: Mart 23, 2022.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=231427>.

Youngs, Richard. “Democracy Promotion as External Governance.” *Journal of European Public Policy* 16, no 6 (2009): 895-915. Erişim Tarihi: Mart 18, 2022. DOI: 10.1080/13501760903088272.

Youngs, Richard. “European Union Democracy Promotion Policies: Ten Years On.” *European Foreign Affairs Review* 6, no 3 (2001): 355-373. Erişim Tarihi: Eylül 21, 2021. <https://kluwerlawonline.com/journalarticle/European+Foreign+Affairs+Review/6.3/383253>.